

התוצאות העסקיות

בשנת 2001 הייתה הרעה משמעותית בתוצאות העסקיות של התאגידים הבנקאיים, אשר השתקפה בירידה חדה של הרווח ושל התשואה להון: סך הרווח של חמש הקבוצות הבנקאיות ירד מכ-3.9 מיליארדי ש"ח לכ-2.1 מיליארדים – וכך ירדה התשואה להון מכ-11.7% בשנת 2000 לכ-5.9% השנה, בניגוד למגמת העלייה בעשור האחרון. ההאטה במשק הישראלי ובכלכלה העולמית בשנת 2001 פעלה לירידת הרווחיות, וזו הקיפה את כל רכיביה. הירידה ברווחי הבנקים מוסברת בעיקר בשיעורי הגידול הניכרים של ההפרשות לחובות מסופקים (כ-86%). אלו הושפעו בעיקר מהמשך ההאטה במשק, עם החרפת האירועים הביטחוניים והשפל הכלכלי בעולם, ואפיינו במיוחד ענפים מסוימים (תקשורת ושירותי מחשב, בנייה ונדל"ן ושירותי אוכל והארוחה). השפל בשוק ההון וירידת היקפי הפעילות בבורסות לניירות ערך בארץ ובחו"ל (בעיקר הנאסד"ק) פגעו בהכנסות התפעוליות של הבנקים, וכן נפגעו משמעותית ההכנסות מהשקעותיהם בחברות פיננסיות וריאליות. לצד אלה הסתמנה התייצבות ברמת ההוצאות התפעוליות, שהייתה בשנים האחרונות במגמת עלייה.

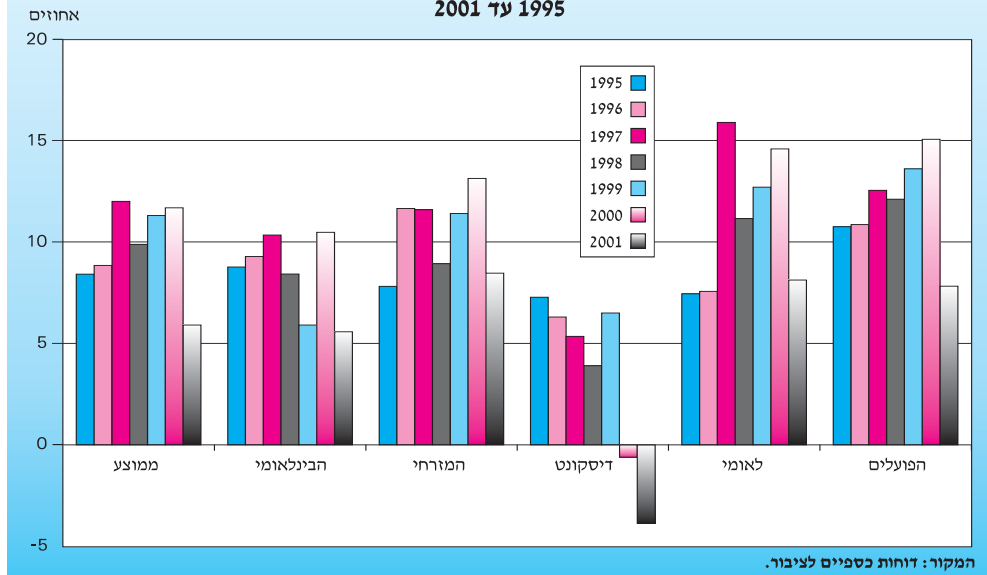
1. רווחיות הקבוצות – הממצאים העיקריים

בשנת 2001 הסתמנה מגמה ברורה של ירידה ברמת הרווח והרווחיות של המערכת הבנקאית. ירידה זו משקפת את ההרעה במצב המדיני-ביטחוני, את המיתון במשק הישראלי ואת השפל הכלכלי בעולם בשנה האחרונה, שחשפו גם החלטות שגויות בתחום האשראי בשנים קודמות. סך הרווח של חמש הקבוצות הבנקאיות¹ (הכולל את הרווח הנקי ואת זכויות המיעוט) ירד בשנת 2001 לכ-2.1 מיליארדי ש"ח. סכום זה משקף ירידה חדה של התשואה הממוצעת להון מכ-11.7% בשנת 2000 לכ-5.9% השנה – מתחת לממוצע הרב-שנתי של ארבע השנים האחרונות והעשור האחרון (לוח ג'–1 ודיאגרמה ג'–1). כמו בשנים הקודמות אנו עדים גם בשנה הנסקרת לשונות גדולה בתשואה-להון בין הקבוצות הבנקאיות: "המזרחי" – 8.5%; "לאומי" – 8.1%; "הפועלים" – 7.8%; "הבינלאומי" – 5.6%; "דיסקונט" – תשואה שלילית של 3.9% (לוח ג'–2).

ביצועיה של מערכת הבנקאות הישראלית בשנת 2000 (הרווחיות להון ולנכסים) היו דומים לאלה של מערכות בנקאות במדינות מערביות באותה שנה, ואילו בשנת 2001 הייתה בישראל הרעה ניכרת במדדי ביצוע אלה. מהשוואה בין-לאומית של מדדי ביצוע, תפעול וסיכון של 20

1 הדיון בפרק זה נסב על הרווחים והרווחיות של חמש הקבוצות הבנקאיות, אולם הניתוח המורחב של ההכנסות וההוצאות התפעוליות ושל מדדי התפעול והיעילות נסב על כל הבנקים המסחריים. הנתונים מבוססים על הדוחות השנתיים של הבנקים שפורסמו לציבור ועל דיווחים לפיקוח על הבנקים.

דיאגרמה ג'-1
התשוואה הכוללת להון לפי הקבוצות הבנקאיות,
1995 עד 2001

מערכות בנקאות² (לוח ג'-3) עולה, כי המירווח הפיננסי על הנכסים בישראל אינו שונה מאשר בקבוצת ההתייחסות³. אשר למדדי הסיכון – שיעור ההפרשה השנתית לחובות מסופקים בסך האשראי בשנת 2000 דמה לזה שבקבוצת ההתייחסות, אך עלה במידה ניכרת בשנת 2001, נתון המשקף הרעה באיכותו של תיק האשראי לציבור במערכת הבנקאות הישראלית, לנוכח מצבו הקשה של המשק. תיק האשראי אינו צפוי להתרחב משמעותית בשנת 2002, משום שהיחס הנמוך של ההון לרכיבי הסיכון בבנקים הישראליים אינו מאפשר הרחבה משמעותית של נכסי הסיכון בנתוני ההון הקיימים. מההשוואה הבין-לאומית עולה שיחס ההון לנכסי הסיכון – הראשוני והכולל – בישראל נמוך מן המקובל, הן בקבוצת ההתייחסות והן במדינות המערב בכלל. נתון זה מצמצם את יכולתם של הבנקים הישראליים להרחיב את פעילותם הנושאת סיכון ולהתמודד עם התממשות הסיכונים בעתיד. (להרחבה ראו פרק ה').

2 בהשוואה זו נכללו 10 הקבוצות הבנקאיות הגדולות בכל מדינה, שעיקר פעילותן היא בנקאות מסחרית, בהנחה כי אלה משקפות במידה רבה את ביצועיה של כלל המערכת הבנקאית באותה מדינה. בישראל ובפינלנד כללנו את חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, ובארה"ב – את 100 הקבוצות הגדולות. חשוב לציין כי נתוני מערכת הבנקאות הישראלית עדיין מותאמים להשפעת האינפלציה, בעוד שבמדינות ההשוואה הנתונים הם על בסיס נומינלי. מאגר הנתונים נלקח מתוך ה-Bank Scope, והוא שונה מזה ששימש בשנים קודמות; לפיכך גם בסיס הנתונים בשנה הנסקרת שונה מזה של שנת 2000.

3 בקבוצת ההתייחסות של ישראל נכללו מדינות הדומות לה מבחינת הגודל של התמ"ג ושל מערכת הבנקאות. מדינות העונות לקריטריון זה, אך שונות מהותית מישראל בסביבתה ובאופיה של הפעילות הבנקאית, לא נכללו בקבוצת ההתייחסות.

לוח ג'-1
אינדיקטורים להתפתחות ההון המותאם ורווחיותו בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות,
1997 עד 2001

2001	2000	1999	1998	1997	
(מיליוני ש"ח, מחירי דצמבר 2001)					
38,204	36,513	33,941	32,453	31,401	1. ההון בסוף השנה ¹
35,858	33,272	32,072	31,434	28,968	2. ההון בתחילת השנה ²
4,355	2,345	2,095	2,251	2,426	3. ההפרשה השנתית לחובות מסופקים
4,424	6,134	6,175	4,579	4,987	4. הרווח מפעולות רגילות לפני מס
2,183	2,928	3,085	1,940	2,399	5. ההפרשה למסים על הרווח מפעולות רגילות
-12	326	161	18	457	6. הרווח מפעולות לא רגילות נטו ³
-178	382	363	359	400	7. חלקן של הקבוצות ברווחי החברות הכלולות
65	-28	15	88	31	8. הפרשי התרגום
2,116	3,886	3,630	3,105	3,476	9. סך הרווח⁴ (4)+(8)+(7)+(6)+(5)-(4)
(אחוזים)					
12.3	18.4	19.3	14.6	17.2	10. הרווחיות מפעולות רגילות לפני מס (2)/(4)
5.9	11.7	11.3	9.9	12.0	11. הרווחיות הכוללת להון לאחר מס (2)/(9) (ROE)
0.3	0.6	0.6	0.5	0.7	12. הרווחיות הכוללת לנכסים לאחר מס (ROA)
					13. שיעור ההפרשה השנתית לחומ"ס מתוך
0.9	0.5	0.5	0.6	0.8	האשראי לציבור שבאחריות הקבוצות

(1) ההון בתוספת חלקם של בעלי מניות חיצוניים.

(2) ההון בתחילת השנה בתוספת ההנפקות לפי עיתוין, ובניכוי דיבידנד שחולק לפי עיתויו.

(3) כולל הפחתת מוניטין ב"בנק המזרחי".

(4) כולל חלקם של בעלי מניות חיצוניים ברווח המאוחד.

המקור: דוחות כספיים לציבור.

לירידת רווחי הקבוצות הבנקאיות לעומת רמתם בשנת 2000 פעלו ארבעה גורמים מרכזיים:
(1) העלייה הניכרת, כ-86%, בהיקף ההפרשות השוטפות לחובות מסופקים, לאחר מגמה מתמשכת של ירידה מאז 1988. גידול ההפרשה הסתכם בכשני מיליארדי ש"ח, ובלט בענפי התקשורת ושירותי המחשב, הבנייה והנדל"ן והתעשייה. גידול זה נבע מקשיים כלכליים של גופים עסקיים הפועלים בענפים אלו - בגלל השפל בפעילות הכלכלית בישראל, המשבר הכלל-עולמי בענפי הטכנולוגיה העילית והוראתו של המפקח על הבנקים לבצע הפרשה מיוחדת על רקע ההתפתחויות האמורות. בשל התמשכותו של המצב הכלכלי הקשה, צפוי כי היקפן של ההפרשות לחובות מסופקים ושיעורן בסך האשראי יישארו גבוהים גם בשנת 2002.

(2) ירידת תרומתן של החברות הכלולות לרווחי הבנקים; בשנת 2001 נגרמו לקבוצות הבנקאיות הפסדים בסך כ-178 מיליוני ש"ח בגין השקעותיהן בחברות אלו, וזאת לעומת רווחים של כ-382 מיליונים בשנת 2000. ירידת התרומה נבעה בעיקר מן ההפסדים

- (1) בורלר רווח (הפסד) ממומש מניית.
- (2) לאחר תפחתת מניית ב"ב המורח" בסך 27 מיליון ש"ח בשנת 2000 ומיליון ש"ח בשנת 2001.
- (3) רווח ואחר כולל את חלקה של הקבוצה ברווחים של חברות כלולות, את חלקם של בעלי מניות חיצוניים, את הרווח הממומש נכסים והשקעות ואת הרווח נטר מפעילות בלתי רגילות.

4) סך הרווח מוגדר כרווח הנקי בתוספת חלקם של בעלי מניות היוצניים והפרשי תרגום שנקפו להון.

5) הדוח וזכויות בעלי מניות חיצוניים לתחילת השנה בתוספת ההנפקות לפי עיתוין ובנוי דידינר שחולק לפי עיתוין.

המה קורר: דוחות כספיים לצבור.

3-2 117

אינדיקטורים של מערכות בנקאות בעולם, 2000¹

[illegible]

(1) בכל מיניה נכלל 10 הקבוצות הנבאיות הנדרות, למעט אר"ב שנבדנה נכלל 100 הקבוצות הנבאיות הנדרות וישראל ופילגנר שנבדנה נכלל 5 הקבוצות הנבאיות הנדרות.

(2) המדרוח הפנסי על סך חסמים מחדש במדינות השונות, מלבד ישראל, סך הכנסות המיוון בנייה הצאת המימון, מחלק סך החסמים.

3) התשובה להון בכל המדינות, למעט ישראל, מחושבת כרווח הנקי חלקי ההון העצמי.

4) בקבוצת ההתייחסות של ישראל נכללו שמונה מדינות הדומות לה מבחינת הגודל של התמ"ג ושל המערכת הבנקאית: בלגיה, דנמרק, פינלנד, יוון, אירלנד, נורבגיה, פורטוגל ודרום אפריקה.

מדינת העונת הקיץ היא לא נבדלת בקבוצת החורף.

המקור: עיבודים מבסיס המידע של חברת Bankscope ואתר האינטרנט של הבנק העולמי.

של "בנק הפועלים" מהשקעותיו בחברת "כור תעשיות בע"מ" ומן ההפסדים של "בנק לאומי" מהשקעותיו ב"חברה לישראל בע"מ" ובחברת "Shore Capital LTD".

(3) ירידה חדה ברווחים הבלתי רגילים, שבגינם הפסידו הבנקים 11 מיליוני ש"ח, לעומת רווח של כ-353 מיליונים בשנת 2000. רווחים אלו בשנת 2000 נבעו מאירועים חד-פעמיים - בעיקר מכירת החזקותיו של "בנק לאומי" בחברת "כור תעשיות בע"מ" ושל "הבנק הבינלאומי" בחברת "אלפא קארד" - שלא נשנו השנה.

(4) ירידה בתרומתן של ההכנסות התפעוליות מפעילות הבנקים בשוק ההון (הכנסות מפעילות של לקוחות בניירות ערך, מהפצתם, מדמי משמרת, מדמי ניהול קופות גמל וקרנות נאמנות); אלו ירדו השנה בכ-315 מיליוני ש"ח (כ-14%) לעומת שיעורי גידול גבוהים בשנת 2000 (כ-29%). ירידת ההכנסות מהפעילות בשוק ההון נבעה מן השפל בשוק זה - בשווקים הראשוני והמשני גם יחד - כפי שהתבטא במדדי המחירים, במחזורי המסחר הממוצעים ובגיוסי ההון. גורם נוסף המסביר את התפתחותן של הכנסות הבנקים מהפעילות בשוק ההון הוא ירידת משקלה של הפעילות המבוצעת באמצעות הבנקים והעלייה במשקל הפעילות המתבצעת באמצעות חברי הבורסה שאינם משתייכים לקבוצה בנקאית. לעומת זאת ניכרה יציבות יחסית בהכנסות התפעוליות של הבנקים מהפעלת השירותים הבנקאיים האחרים.

2. תרומת הרכיבים העיקריים לרווח

א. הרווח מפעולות מימון

הגורם היחיד שפעל השנה לקיצוץ הירידה החדה ברווחיות הבנקים היה רווחי המימון (לפני ההפרשה לחובות מסופקים). רווחים אלו, שהם פונקציה של היקפי הפעילות והמירווחים הפיננסיים, גדלו השנה בחמש הקבוצות הבנקאיות בכ-784 מיליוני ש"ח והסתכמו בכ-16.2 מיליארדים - גידול של כ-5.1%. המירווח הפיננסי הכולל נותר דומה ברמתו לזה של שנת 2000 - כ-2.3%. יציבותו של המירווח הפיננסי הכולל נגזרה משתי התפתחויות מקוונות: לירידתו פעלה ירידת המירווח הפיננסי בכל אחד ממגזרי התיווך בפעילות המקומית, ובפרט במגזר השקלי הלא-צמוד, וזאת מפני הירידה בשיעורי הריבית והשינויים בתמהיל הפעילות במגזרים השונים. לגידולו פעלה עלייתו של המירווח בגין הפעילות במטבע חוץ בחו"ל, וכן עליית משקלו של המגזר הלא-צמוד, שבו המירווח גבוה יותר מאשר בשאר המגזרים. (לדיון במירווחים הפיננסיים לפי מגזרי ההצמדה השונים, ראו פרק ב').

על אף המיתון בפעילות הכלכלית במשק, גדלו השנה נפחי הפעילות מעסקי מימון בכ-8% לעומת התקופה המקבילה בשנת 2000, בהמשך למגמה ארוכת הטווח. התרחבות הפעילות בלטה במיוחד במגזר השקלי הלא-צמוד, שגדל בכ-20%, ובמגזר מטבע החוץ בגין הפעילות בחו"ל, שהתרחב בכ-19%, בעיקר לנוכח גידולו של הפער בין הריבית השקלית על אשראי לריבית הדולרית על אשראי.

4 חישובי המירווחים הפיננסיים כאן נסבים על חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות על בסיס מאוחד, ולכן הם שונים במקצת מאלו המדווחים בפרק ב', המחושבים לסך הבנקים המסחריים, על בסיס בנק בודד.

גידולן של הכנסות המימון נבע בעיקר מהאשראי לציבור, שתרומתו עלתה מכ-28 מיליארדי ש"ח ב-2000 לכ-39 מיליארדים השנה (לוח ג'-4), הודות להתרחבות האשראי בכל המגזרים, ובמיוחד במגזר השקלי הלא-צמוד. עם זאת, במקביל לגידול תרומתו של סעיף האשראי לציבור לרווחי המימון, גדלו הוצאות המימון בגין פיקדונות הציבור, המשמשים מקור עיקרי למימון הפעילות הבנקאית. גידול זה הושפע משני גורמים עיקריים: השפעת כמות, שהתבטאה בעיקר בגידול הפיקדונות הלא-צמודים, והשפעת מחיר, שהתבטאה בגידול הוצאות המימון – בפרט במגזר מטבע החוץ (הן בגין הפעילות המקומית והן בגין הפעילות בחו"ל) – בשל הפיחות בשער החליפין של השקל מול המטבעות החשובים בעולם.

נוסף על כך הוכפלו הכנסות הבנקים מהשקעותיהם באיגרות חוב (בעיקר הזמינות למכירה) עקב גידולם של שימושים אלה. ההתרחבות של הפעילות באיגרות חוב ושל תרומתן לרווח המימוני נבעה, כנראה, מניצול הזדמנויות שוק, ומרצון הבנקים לגוון את מקורות הכנסתם.

לוח ג'-4
הרווח מפעולות מימון לפני הפרשה לחובות מסופקים ואומדן המירווחים הפיננסיים,
חמש הקבוצות הבנקאיות, 2000 ו-2001

ההתפלגות		הסכומים		
2001	2000	2001	2000	
(אחוזים)		(מיליוני ש"ח, מחירי דצמבר 2001)		
69.9	72.7	39,286	28,069	האשראי לציבור
15.1	9.6	8,475	3,701	איגרות החוב
15.1	17.7	8,475	6,840	נכסים אחרים
100.0	100.0	56,236	38,610	סך הכול בגין נכסים
90.0	91.5	-38,996	-25,559	פיקדונות הציבור
10.0	8.5	-4,334	-2,363	התחייבויות אחרות
100.0	100.0	-43,330	-27,922	סך הכול בגין התחייבויות
		12,906	10,688	סך כל ההכנסות בגין נכסים והתחייבויות
43.4	57.7	1,415	2,710	הרווחים בגין נגזרים בגידור וב-ALM
1.9	12.8	61	601	הרווחים בגין מכשירים פיננסיים נגזרים אחרים
23.7	16.1	774	754	העמלות מעסקי מימון
31.0	13.4	1,011	630	הכנסות מימון אחרות, נטו
100.0	100.0	3,261	4,695	סך כל ההכנסות האחרות
		16,167	15,383	סך כל הרווח מפעולות מימון לפני הפרשה לחומ"ס
		2.3	2.3	המירווח הפיננסי הכולל

המקור: דוחות כספיים לציבור.

רווחי המימון של הקבוצות הבנקאיות מפעילותם במגזרי ההצמדה השונים הסתכמו השנה בכ-14.3 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-13.4 מיליארדים בשנת 2000 (לוח ג'-4). רווחים אלו כוללים רווחים מפעילות מאזנית, שהסתכמו בכ-12.9 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-10.7 מיליארדים בשנת 2000, וכן רווחים מנגזרים פיננסיים, המיועדים לניהול הנכסים וההתחייבויות (להלן ALM), שהסתכמו השנה בכ-1.4 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-2.7 מיליארדים בשנת 2000. לבנקים גם הכנסות ממכשירים פיננסיים נגזרים אחרים⁵, אשר הסתכמו השנה בכ-61 מיליוני ש"ח בלבד, לעומת כ-601 מיליונים בשנת 2000. כן קיימים מקורות נוספים לרווחי המימון: (א) הכנסות מעמלות מימוניות, המבטאות בעיקר את ההכנסות מפעילות חוץ-מאזנית, ובכללן עמלות מערבויות לסוגיהן השונים ומאשראים דוקומנטריים. הכנסות אלו הסתכמו השנה בכ-774 מיליוני ש"ח, בדומה לסכומן אשתקד. (ב) הכנסות והוצאות מימון אחרות, שעיקרן הכנסות מגביית ריבית על חובות שנרשמו בעבר כבעייתיים, מעמלות פירעון מוקדם על אשראים וכן רווחים/הפסדים ממכירת איגרות חוב ומהתאמות שנערכו בגין איגרות חוב למסחר. ההכנסות נטו מפעילות זו הסתכמו בכ-1,011 מיליוני ש"ח, גידול של כ-60% לעומת שנת 2000.

ב. ההפרשה לחובות מסופקים

המיתון שאפיין את המשק בשנה הנסקרת, לצד האירועים הביטחוניים והמשבר העולמי בענפי הטכנולוגיה העילית, הביא לעלייה משמעותית בחשיפה לסיכון האשראי בבנקים. (להרחבה ראו פרק ה'). עלייה זו באה לידי ביטוי בגידול ניכר של הפרשות הבנקים לחובות מסופקים, בעלייה של יתרת החובות הבעייתיים ובירידת רווחיותם.

ההפרשה השנתית לחובות מסופקים בחמש הקבוצות הבנקאיות הסתכמה השנה בכ-4.4 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-2.3 מיליארדים בשנת 2000, גידול של כ-86%. עיקר גידולה של ההפרשה התרכז במחצית השנייה של השנה, כתוצאה מהעמקת ההאטה הכלכלית, מההחמרה במצב הביטחוני ומאירועי הטרור של ה-11 בספטמבר והשלכותיהם על הכלכלה העולמית, ובמיוחד על ארה"ב וישראל. אלו השפיעו בעיקר על ענפי התקשורת ושירותי המחשב, הבנייה והנדל"ן ושירותי האוכל וההארחה. לנוכח ההתפתחויות השליליות האמורות הוצאה, בספטמבר 2001, הוראה של המפקח על הבנקים, הדורשת להגדיל את ההפרשות לחובות מסופקים. (להרחבה ראו תיבה ג'-1).

5 אלו משקפים את השפעת הפעילות במכשירים פיננסיים נגזרים שאינם מסווגים כמכשירי גידור ו-ALM, וכוללים עמלות מתיווך באחריות על מכשירים פיננסיים נגזרים.

תיבה ג'–1: ההפרשה לחובות מסופקים

ההוצאות בגין הפרשה לחובות מסופקים משפיעות על ערכם של נכסי התאגיד הבנקאי ועל רווחיותו. ההפרשה מתבצעת כאשר יש ספק סביר לגבי גביית החוב, אולם לפני השלב שבו ספק זה הופך לוודאי. ההפרשה נוצרת ונמחקת בשני שלבים: בשלב הראשון החוב מוגדר כחוב מסופק, ובשלב השני – כחוב אבוד. חוב מסופק הוא חוב, שלאחר הערכת מצבו הכלכלי של החייב והערכת הביטחונות שבידי הבנק כנגדו, קבעה הנהלת התאגיד הבנקאי שאין סיכוי לגבותו; חוב אבוד הוא חוב מסופק שלאחר מיצוי כל אמצעי הגבייה, התברר להנהלה שאין כל סיכוי לגבותו ולכן יש למחוק אותו מספרי הבנק.

על פי הוראות המפקח על הבנקים כוללת ההפרשה לחובות מסופקים, בדוחות הכספיים, הפרשה ספציפית, שהיא עיקר ההפרשה, הפרשה כללית והפרשה נוספת. ההפרשה הספציפית מחושבת על פי בחינה של לווים ספציפיים, על סמך הערכה פנימית של הבנק, המביאה בחשבון מספר שיקולים מרכזיים – כושר ההחזר של החייב, הענף שהוא פועל בו, הסביבה הכלכלית, ניסיון העבר ועוד.

ההפרשות האחרות (ההפרשה הכללית וההפרשה הנוספת) אמורות לכסות כנגד סיכונים בלתי צפויים שאינם ניתנים לזיהוי, או שלא ניתן לקבוע את היקפם לתאריך המאזן.

ההפרשה הכללית הייתה נהוגה במערכת הבנקאות הישראלית עד שנת 1991, והיא נקבעה (בעבר) בשיעור של אחוז מסך כל החבויות. על פי הוראות המפקח על הבנקים בשנת 1992, הבנקים מפרשים הפרשה נוספת לחובות מסופקים, במקום ההפרשה הכללית. עם זאת נדרשו הבנקים להמשיך ולשמור על ההפרשה הכללית בשיעור שנקבע מסך החבויות ליום 31 בדצמבר 1991.

ההפרשה הנוספת משקפת את הסיכונים המבניים הגלומים בתיק האשראי (ולא רק את היקפו), והיא מחליפה כאמור את ההפרשה הכללית שהייתה נהוגה בעבר. ההפרשה הנוספת מחושבת כשיעור מהחבות החריגה, כפי שנקבע בהוראות המפקח על הבנקים, ומוגדרת לפי שמונה מאפייני סיכון: מידע כספי על הלווה, חבויות של אנשים קשורים, ריכוזיות לפי לווה או לפי קבוצת לווים, ריכוזיות אשראי ענפית, חובות בעייתיים, חובות של ארצות פחות מפותחות (LDC – Less Developed Countries), ריכוזיות לפי עומק הפיגור (בהלוואות לרדור) ומימון רכישת אמצעי שליטה בתאגידים.

על רקע העלייה המתמשכת של סיכון האשראי הגלום בפעילות הבנקים, ובפרט בפעילות בענפי משק מסוימים שנקלעו לקשיים ניכרים, ובעקבות ההתפתחויות במשק הישראלי במהלך 2001, פרסם המפקח על הבנקים הוראה בנושא הפרשה מיוחדת לחובות מסופקים. על פי הוראה זו חויבו הבנקים לבצע בשנת 2001 הפרשה מיוחדת לחובות מסופקים, בסכום שלא יפחת משיעור של 0.15% מיתרת נכסי הסיכון ליום 30 ביוני 2001, 1% מיתרת החובות בהשגחה מיוחדת ל-30 ביוני 2001 ו-2.5% מיתרת החובות הבעייתיים האחרים ל-30 ביוני 2001. על פי הוראה מיוחדת זו חמש הקבוצות הבנקאיות היו אמורות להפריש בגין שנת 2001 כ-1,100 מיליוני ש"ח. אולם על פי הוראת המפקח, תאגיד שרשם בשנה שוטפת מסוימת הפרשות ספציפיות חריגות

לחובות מסופקים (גידול של מעל 25% לעומת ההפרשה הספציפית שרשם בשנה הקודמת) רשאי לפנות למפקח ולבקש אישור להקטנת ההפרשה המיוחדת. מפני הגידול, החריג של ההפרשות הספציפיות לחובות מסופקים בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, לא נרשמה השנה בדוחותיהם הכספיים הפרשה מיוחדת לחובות מסופקים.

העלייה החריגה בהפרשה לחובות מסופקים השתקפה השנה הן בעליית ההפרשה הנוספת והן בעליית ההפרשה הספציפית, ובלטה באחרונה (לוח ג'–5).

ההפרשה הספציפית הושפעה בעיקר משחיקה בכושר ההחזר של מספר לוויים, על רקע ההאטה הכלכלית החריפה בשווקים המקומי והעולמי, האירועים הביטחוניים והקשיים המאפיינים את מרבית ענפי המשק, ובעיקר את ענפי התקשורת והמחשבים והבנייה והנדל"ן. מלבד זאת, כיוון שעל פי הוראת המפקח על הבנקים לא ניתן לרשום מסים נדחים לקבל בגין ההפרשה המיוחדת, היה לבנקים תמריץ להגדיל את הפרשותיהם הספציפיות, ובכך להקטין את תשלומי המסים.

עיקר ההפרשה הספציפית והגידול בסעיף זה בחתך על פי ענפי המשק יוחס בשנת 2001 לענפי התקשורת ושירותי המחשב, לבנייה והנדל"ן ולתעשייה (לוח ה'–6). בענפי התקשורת ושירותי המחשב גדלה ההפרשה בכ-724 מיליוני ש"ח⁶, והסתכמה בכ-750 מיליוני ש"ח, וכך עלה משקל ההפרשות לענף התקשורת ושירותי המחשב בסך ההפרשות מכ-1.1% בשנת 2000 לכ-17.7% השנה. גידול זה מוסבר במשבר העולמי בענף התקשורת, במיוחד בתחום הטכנולוגיה העילית, והוא התבטא השנה, בין היתר, בתרומתן השלילית של חברות ההונק לצמיחה, בניגוד לתרומתן החיובית הגדולה בשנת 2000⁷.

ענף נוסף שבו גדלו, כאמור, ההפרשות הוא ענף הבינוי והנדל"ן. ענף זה נמצא זה כחמש שנים בקשיים, המתבטאים, בין היתר, בשחיקת מחירים ובירידת הביקושים. לנוכח ההאטה המתמשכת בענף הוגדלה בשנים האחרונות ההפרשה הספציפית בגינו, והשנה הסתכמה התוספת בכ-243 מיליוני ש"ח – גידול של כ-30% לעומת שנת 2000.

כן ניכרת השפעת ההתפתחויות האחרונות, ובעיקר השפעת האירועים הביטחוניים בארץ ובעולם, על ענף שירותי האוכל וההארכה, ובעטיין ירדו מספר כניסות המבקרים לארץ והלינות בבתי המלון. למרות משקלו הנמוך של סיכון האשראי לענף (כ-2%), יש לירידת הפעילות בענף השפעה שלילית, הן על פעילותן של החברות הפועלות בו, כפי שמתבטא בתרומתו הגבוהה יחסית לגידול ההפרשה הספציפית לחובות מסופקים (כ-131 מיליוני ש"ח, שהם כ-7% מסך הגידול) והן על ענפים נלווים, כגון התחבורה, השירותים העסקיים והמסחר. גידול ההפרשה הנוספת, הנובע מעלייה בהיקף החובות הבעייתיים, מסביר אף הוא חלק מגידולה של ההפרשה לחובות מסופקים. עיקר העלייה של חובות אלו הוא באשראי שאינו נושא הכנסה ובאשראי בהשגחה מיוחדת, ואף היא מיוחסת ברובה לענפי התקשורת ושירותי המחשב והבנייה והנדל"ן. (ליתר הרחבה ראו פרק ה').

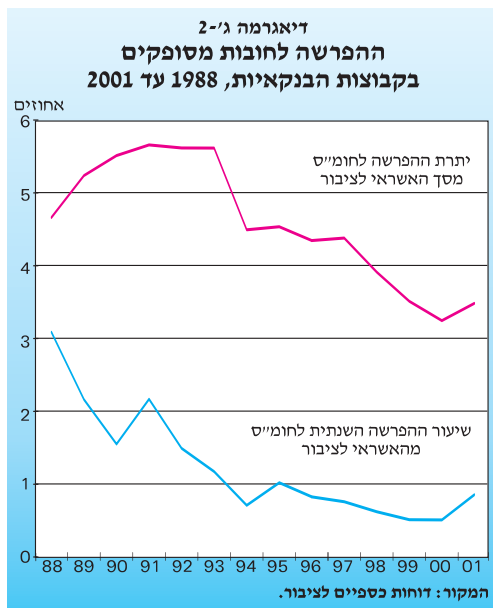
6 הנתונים הענפיים של ההפרשה הספציפית המובאים כאן כוללים את נתוני הלוויים בחו"ל.

7 התמ"ג גדל בשנת 2000 בכ-6.4%, וללא חברות ההונק היה שיעור גידולו מסתכם בכ-4.4%. לעומת זאת בשנת 2001 ירד התמ"ג בכ-0.6%, וללא חברות ההונק היה מתקבל גידול של כ-0.4%.

**לוח ג'-5
מרכיבי ההפרשה לזכויות מסופקים בקוצות הכנאיות, עד 1999**

2001						2000						1999					
הפרשה כללית			הפרשה כללית			הפרשה כללית			הפרשה כללית			הפרשה כללית			הפרשה כללית		
סך הכול	הפרשה ונוספת	הפרשה ספציפית	סך הכול	הפרשה ונוספת	הפרשה ספציפית	סך הכול	הפרשה ונוספת	הפרשה ספציפית	סך הכול	הפרשה ונוספת	הפרשה ספציפית	סך הכול	הפרשה ונוספת	הפרשה ספציפית	סך הכול	הפרשה ונוספת	הפרשה ספציפית
(מיליוני ש"ח, מחוץ רצמבור 2001)																	
15,141	2,890	12,251	14,730	2,881	11,849	14,466	2,854	11,612	יתרת ההפרשה לזחילת השנה¹								
5,476	360	5,116	3,191	208	2,983	3,142	304	2,838	הפרשות בשנת החשבון								
-1 044	-249	-795	-784	-199	-585	-978	-302	-676	הקטנת הפרשות								
-77	-	-77	-62	-	-62	-68	-	-68	גביית חובות שנומחקו בשנים קודמות								
4,355	111	4,244	2,345	9	2,336	2,096	2	2,094	הסכום שנוקף לזרח רווח והפסד								
-1,531	-	-1,531	-1,903	-	-1,903	-1,866	-	-1,866	מחיקות								
-130	-	-130	-31	-	-31	-129	-	-129	שחיקה ותאום יתרות								
17,835	3,001	14,834	15,141	2,890	12,251	14,567	2,856	11,711	יתרת ההפרשה לסוף השנה								

(1) נתוני יתרת ההפרשה לתחילת שנת 2000 כוללים נתוני חברה שאוחדה לראשונה ב"בנק הפועלים".
המקור: דוחות כספיים לצבור.

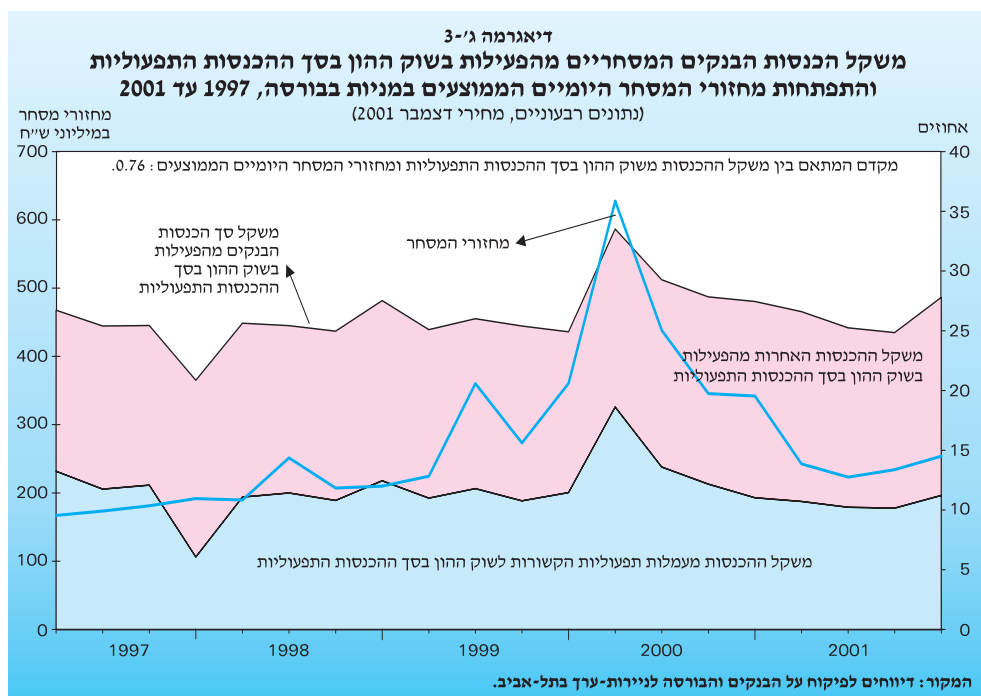
שיעור העלייה של ההפרשות לחובות מסופקים לא היה אחיד בבנקים השונים, ובלט ב"בנק הבינלאומי" וב"בנק לאומי" (כ-274% וכ-137%, בהתאמה), בשל הפרשות חריגות שבוצעו בבנקים אלו בגין ענפים בעייתיים – בעיקר התקשורת ושירותי המחשב והבנייה והנדל"ן. הגידול הניכר של ההפרשות לחובות מסופקים העלה את יחס ההפרשה השנתית לחובות מסופקים לסך האשראי לציבור (לא כולל האשראי החוץ-מאזני) במידה משמעותית – מכ-0.5% בשנת 2000 לכ-0.85% השנה. שיעור זה בולט בגובהו לעומת השיעור הנמוך יחסית, שאפיין את מערכת הבנקאות הישראלית בעשור האחרון, שבו גדל סעיף האשראי בקצב מואץ (דיאגרמה ג'-2). כן עולה מהשוואה בין-לאומית כי לאחר שבשנת 2000 שיעורי ההפרשה השנתית

לחובות מסופקים בסך האשראי דמו לאלו שבקבוצת ההתייחסות, הרי בשנת 2001 היו השיעורים אצלנו גבוהים יותר. נתון זה משקף את איכותו הנמוכה של תיק האשראי לציבור במערכת הבנקאות הישראלית, לנוכח מצבו הקשה של המשק (לוח ג'-3). גם השנה, בדומה לשנים קודמות, התאפיין שיעור ההפרשה השנתית לחובות מסופקים מסך האשראי לציבור בפזור רחב בין הקבוצות הבנקאיות השונות. כך נע יחס זה בין כ-0.53% ב"בנק המזרחי" לכ-1.33% ב"בנק דיסקונט" – אשר זה מספר שנים מתאפיין באיכות נמוכה של תיק האשראי, יחסית לקבוצות הבנקאיות האחרות. כן ניכר השנה הגידול הבולט של יחס ההפרשה לחובות מסופקים מסך האשראי לציבור ב"בנק הבינלאומי" – מ-0.27% בשנת 2000 לכ-0.91% השנה. לראשונה מאז 1996 עלה השנה משקל יתרת ההפרשה לחובות מסופקים בסך האשראי, מכ-3.3% בממוצע בסך הקבוצות הבנקאיות בשנת 2000 לכ-3.5% (דיאגרמה ג'-2), וזאת תוך שונות גדולה ביניהן – בין כ-2.1% לכ-5.4%.

ההתפתחויות המקרו-כלכליות, המושפעות מהאטת הפעילות הכלכלית, מאי-הוודאות בתחום המדיני-בטחוני ומהשפל בשוקי ההון בארץ ובעולם, צפויות להמשיך ולהשפיע לרעה על פעילותן של חברות בענפי משק שונים ולהביא לגידול ההפרשות. נוסף על כך התגלו לאחרונה קשיים ביישומם המלא של הסדרים שנערכו בעבר עם לוויים גדולים ועם סקטורים בעייתיים, אשר יפגעו באיכות האשראי ויאלצו את הבנקים להמשיך ולשמור על רמת הפרשות גבוהה.

ג. ההכנסות התפעוליות והאחרות

ההכנסות התפעוליות והאחרות של הבנקים מושפעות בעיקר מהפעילות המשקית הריאלית (השקעה וחיסכון, צריכה, סחר חוץ וכיו"ב), המניבה הכנסות מהשירותים הבנקאיים הניתנים ללקוחות ומהפעילות בשוק ההון (פעילות של לקוחות בניירות ערך, חיתום והפצת ניירות ערך, ניהול קופות גמל וקרנות נאמנות ועוד), המניבה הכנסות תפעוליות הקשורות לפעילות זו.

לנוכח ההבדלים במקורות ההכנסה התפעולית של הבנקים ובמידת השפעתם על ההכנסות בשנה הנסקרת, כפי שיוצג להלן, ראוי להבחין בין התפתחות ההכנסות הנובעות מעמלות הקשורות לפעילות בשוק ההון לבין התפתחות ההכנסות הנובעות מהפעלת מערך השירותים הבנקאיים הרגילים במשק.

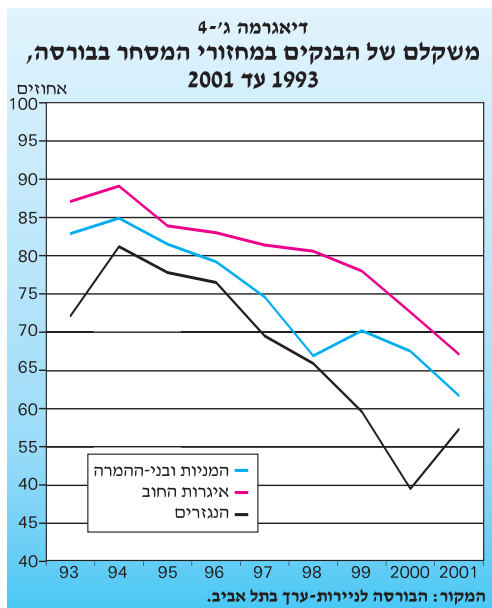
על רקע השפל בשוק ההון, ירידת היקפי הפעילות בו וההאטה בפעילות הכלכלית, ירדו בשנת 2001 ההכנסות התפעוליות והאחרות של הבנקים המסחריים בכ-3%, והסתכמו בכ-7.2 מיליארדי ש"ח. זאת לאחר שבשנת 2000 גדלו הכנסות אלה בשיעור גבוה של כ-10% (לוח ג' 6).

ההכנסות התפעוליות של הבנקים מפעילותם בשוק ההון⁸ מהוות כ-26% מסך ההכנסות התפעוליות (דיאגרמה ג' 3). אלו ירדו בשיעור ממוצע של כ-14.3%, לעומת עלייה חדה (כ-28.5%) בשנת 2000. ירידה זו נגזרה בעיקר מירידה בהיקף פעילותו של הציבור בשוק המניות, שבאה לידי ביטוי ברמת המחירים בשוק, בגיוסי ההון ובמחזורי המסחר. גורם נוסף, העשוי להסביר אף הוא את הירידה בהכנסות הבנקים מפעילותם בשוק ההון, הוא השינויים המתרחשים בשנים האחרונות בשוק זה, אשר בעטיים קטן משקלה של פעילות הלוקחות עם הבנקים וגדל משקל פעילותם עם חברי הבורסה האחרים שאינם בנקים⁹ (דיאגרמה ג' 4).

בשנת 2001 נרשמו ירידות שיעורים בשוק המניות – לאחר גאות ששררה בשנת 1999 ונמשכה עד מארס 2000. מגמת המסחר הושפעה בעיקר מהמיתון המעמיק שהשתרר במשק,

8 הכנסות אלו נחלקות להכנסות מעמלות תפעוליות (מפעילות של לקוחות בניירות ערך, מדמי משמרת ומחיתום והפצה של ניירות ערך) ולהכנסות אחרות (מדמי ניהול קופות גמל וקרנות נאמנות).

9 הכוונה בעיקר לברוקרים פרטיים.

מהרעת המצב הביטחוני ומירידות השערים בשוקי המניות בעולם, בעיקר של מניות הטכנולוגיה העילית. בסיכום שנתי ירד מדד המניות הכללי בכ-7%, ומדד תל אביב 100 ומדד המעו"ף ירדו בכ-9%. התפתחות מדדי התשואות השונים לוותה בירידה חדה (48%) של גיוסי ההון בשוק הראשוני¹⁰. במקביל הרדלו משמעותית מחזורי המסחר היומיים הממוצעים בשוק המניות ובני ההמרה (בכ-43%), אף כי בסוף השנה ניכרה התאוששות מסוימת.

ההתפתחויות בשוק ניירות הערך מעידות על מיעוט ההתעניינות והמעורבות של הציבור בשוק ההון, בשל ההערכה כי המיתון בפעילות הכלכלית במשק צפוי להימשך. השפעת ההתפתחויות האמורות הייתה דיפרנציאלית בין הבנקים המסחריים, בהתאם למידת מעורבותם בפעילות בשוק ההון ולמידת הגיוון של מקורות הכנסתם התפעולית: ירידתן של ההכנסות ניכרה פחות בחמשת הבנקים הגדולים ובלטה השנה בבנקים המסחריים האחרים. ההסבר לכך נעוץ, כנראה, בריכוזיות המאפיינת את מערכת הבנקאות הישראלית, אשר בעטיה נאלצים הבנקים הקטנים לפעול במספר מצומצם של אפיקי פעילות, ובהם שוק ההון. בבנקים הגדולים השפעת הירידה ממקור הכנסה יחיד פחותה, ולכן שיעורי הירידה היו נמוכים יותר. אף על פי כן ניכרו הבדלים גדולים ביניהם בהתפתחות הכנסותיהם מהפעילות בשוק ההון: כך נעו שיעורי הירידה בין 6.7% ל-"בנק הפועלים" ל-27.3% ב"בנק המזרחי".

ההכנסות מעמלות תפעוליות שאינן קשורות בשוק ההון מהוות כ-65% מסך ההכנסות התפעוליות¹¹. אלו שמרו השנה על יציבות יחסית (-0.8%), שנבעה משני גורמים, אשר קיזזו זה את זה: (א) להצטמצמות פעלה ירידה מסוימת בפעילותו של הציבור עם הבנקים, שהתבטאה בירידת ההכנסות משירותי מערך התשלומים; ירידה זו היא תוצאה של ירידה חדה, 8.4%, בהכנסות בגין הפעילות במטבע חוץ, לנוכח המיתון במשק הישראלי והעולמי, שהביא להצטמצמות סחר החוץ (היצוא ב-9.3% והיבוא ב-7.2%), בעוד שבהכנסות הבנקים מהשירותים במטבע ישראלי נשמרה יציבות (0.2%). הירידה בהיקף סחר החוץ הביאה לצמצום הכנסות הבנקים מפעולות הקשורות לסחר החוץ ולשירותים הניתנים במטבע חוץ (-4.9%).

(ב) לגידולן של ההכנסות מעמלות תפעוליות שאינן קשורות בשוק ההון פעלה השפעת המחיר: הבנקים עדכנו חלק מתעריפי השירותים המניבים עמלות - התפתחות המסבירה, בין היתר, את גידול ההכנסות מהטיפול באשראי ובעריכת חוזים ב-8.9% ואת גידול ההכנסות

10 בשוק המקומי הראשוני ירדו גיוסי ההון (באמצעות הנפקת מניות לציבור והנפקת זכויות) מכ-5.7 מיליארדי ש"ח ב-2000 לכ-2.8 מיליארדים השנה - ואילו גיוס ההון בחו"ל הסתכם בכ-1.4 מיליארדי דולרים, לעומת כ-4.4 מיליארדים, בהתאמה.

11 ההכנסות התפעוליות האחרות שאינן קשורות בשוק ההון מהוות כ-8% מסך ההכנסות התפעוליות. אלו כוללות בעיקר דמי ניהול מחברות קשורות ורווחים מקופות הפיצויים של עובדי הבנקים.

לוח ג'6-
 ההכנסות וההוצאות התפעוליות של כל התאגידים הנבדקים הרגילים, עד 1999

השינוי לעומת השנה הקודמת 2001	ההתפלגות			הסכומים			מיליוני ש"ח, מחירי רצמבר 2001 1999
	2001	2000	1999	2001	2000	1999	
(אחוזים)	(אחוזים)						1. ההכנסות התפעוליות ההכנסות מעמלות
2.7	4.1	16.4	15.5	16.4	1,180	1,149	1,104
-4.7	5.5	25.8	26.2	27.4	1,857	1,949	1,848
-3.5	12.3	4.1	4.1	4.0	292	303	270
8.9	20.0	8.0	7.1	6.5	574	528	440
4.2	13.0	3.8	3.5	3.4	274	263	233
-4.9	5.2	4.5	4.6	4.8	324	340	324
-36.3	39.6	5.6	8.6	6.7	405	635	455
-1.1	40.5	4.2	4.2	3.3	305	309	220
-42.3	6.7	0.7	1.2	1.3	52	90	85
-3.4	-0.9	2.6	2.6	2.9	188	194	196
-5.4	11.4	75.7	77.6	76.7	5,451	5,760	5,172
							עמלות אחרות³ סך כל ההכנסות מעמלות
							ההכנסות האחרות
-3.1	5.2	11.2	11.2	11.7	806	831	790
-4.8	107.9	4.4	4.5	2.4	315	331	159
1.7	28.8	2.7	2.5	2.2	193	189	147
	-100.0	2.0	0.0	2.7	144	0	182
3.0	7.2	3.3	3.1	3.2	241	234	218
7.1	6.0	23.6	21.3	22.2	1,698	1,585	1,496
-30.7	5.7	0.8	1.1	1.1	55	80	76
-3.0	10.1	100.0	100.0	100.0	7,204	7,425	6,744
							הכנסות מסמועש מניות סך כל ההכנסות התפעוליות

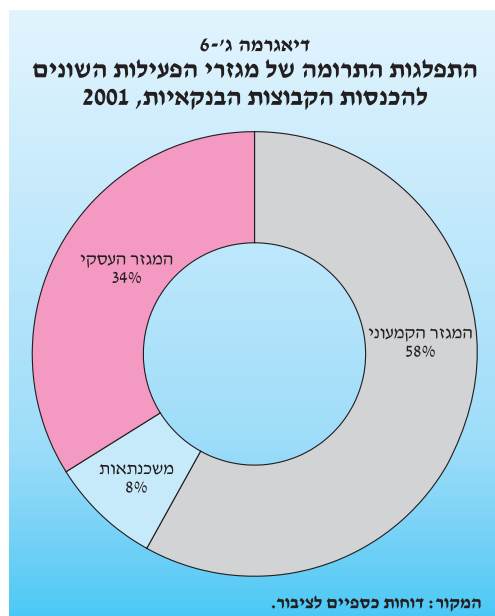
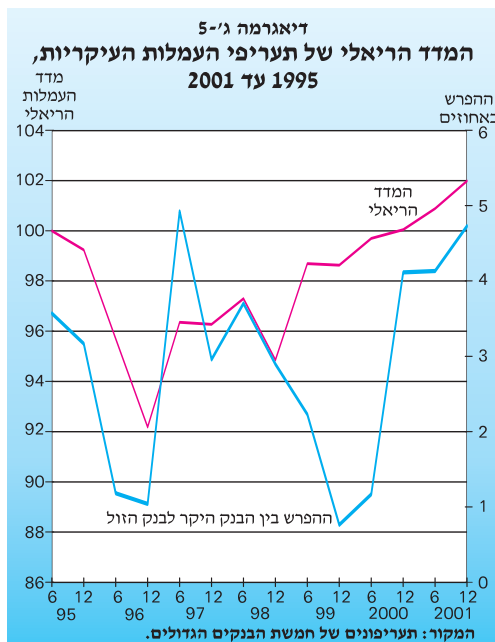
לוח ג'6- (המשך)

ההכנסות וההוצאות התפעוליות של כל התאגידים הכנעניים הרגילים, 1999 עד 2001

השנתי לעומת השנה הקודמת	ההכנסות			ההוצאות			הסכומים		
	2000	2001	2000	1999	2001	2000	1999		
(אחוזים)	(אחוזים)			(אחוזים)			(מיליוני ש"ח, מחדרי דצמבר 2001)		
								ה ה א צ ו ת ה ת פ ע ו ל י ו ת	
-1.7	10.1	64.8	66.5	65.2	9,214	9,374	8,512	משכורות ודוצאות נלוות ⁵	
14.4	4.0	6.3	5.6	5.8	902	788	758	פחת בגין בניינים וציוד ⁶	
2.4	-1.6	10.7	10.5	11.5	1,514	1,478	1,502	אחזקת בניינים וציוד	
5.2	7.7	18.2	17.4	17.4	2,581	2,453	2,277	הוצאות אחרות	
9.4	11.5	2.4	2.2	2.1	335	307	275	שיווק ופרסום	
10.6	0.2	3.5	3.2	3.5	501	453	452	הוצאות מחשב	
4.3	-0.3	2.8	2.7	2.9	391	375	376	תקשורת	
5.1	-4.0	1.7	1.7	1.9	246	234	244	ביטוח ומשרדיות	
10.2	22.3	2.3	2.1	1.8	321	291	238	שירותים מקצועיים	
-0.8	14.6	5.5	5.6	5.3	786	793	692	אחרות	
0.8	8.0	100.0	100.0	100.0	14,211	14,094	13,049	סך כל ההוצאות התפעוליות	
					50.7	52.7	51.7	שיווק הכיטי⁷	

- (1) לרבות הפרשי שער בין מכירה לקנייה.
- (2) כולל הכנסות ממכשירים פיננסיים.
- (3) כולל בעיקר מידרות ועמלות גבייה על אשראי מהאוצר, דמי טיפול בירושות ועזרונות, דמי שכירות כספות וכדומה.
- (4) כולל רווח ממומש נסיים שנתקבלו בגין סילוק אשראים.
- (5) לרבות מס שכר, פיצויים, תגמולים, פנסיה וביטוח לאומי.
- (6) החל משנת 2000 מוצגים נתוני ההפחתות בסעיף "הוצאות אחרות"; לאור זאת תוקנו נתוני שנת 1999 בהתאם.
- (7) רווח שביז ההכנסות התפעוליות והאחרות להוצאות התפעוליות והאחרות.

ה מקור: ריחווחים לפיקוח על הכנסים.

מדמי ניהול החשבונות ב-2.7% (לוח ג'-6). מגמת עדכון תעריפי השירותים מתבטאת גם בהתפתחות מדד העמלות: מדד זה משקף את התעריף הממוצע המשוקלל של 13 השירותים הבנקאיים השכיחים ביותר ללקוחות פרטיים ולעסקים קטנים, שהם רוב לקוחות הבנקים. מחישוב המתבסס על נתוני חמשת הבנקים הגדולים עולה, כי מדד העמלות עלה השנה ריאליית בכ-1.9% - בהמשך למגמה הרב-שנתית. נוסף על כך יש לציין את גידול הפער במדד העמלות בין הבנק היקר ביותר לבנק הזול ביותר ("בנק הפועלים" ו"בנק המזרחי", בהתאמה - נכון לשנת 2001), נתון המצביע על ההבדלים הגדולים בתעריפי השירותים בין הבנקים השונים (דיאגרמה ג'-5). גידול זה מראה שחלק מהבנקים מנצלים את מידתה הנמוכה יחסית של התחרותיות בפלח השוק הקמעוני כדי להגדיל את הכנסותיהם התפעוליות. ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם שני ממצאים נוספים, המצביעים אף הם על התחרות הנמוכה יחסית במגזר הקמעוני: (א) מחקר שנערך השנה בפיקוח על הבנקים¹², מראה כי פער הריביות, המיוחס לפעילות הבנקים עם משקי הבית גבוה משמעותית מזה המיוחס לפעילות עם הפירמות העסקיות: פער הריביות, המוגדר כהפרש בין הריבית על האשראי לבין הריבית המשולמת על המקורות, הגיע לכ-7.5% בסוף 2001 בפעילות עם משקי הבית, לעומת כ-3.8% בפעילות עם הפירמות העסקיות. (ב) מבחינת מגזרי הפעילות של התאגידים הבנקאיים אשר דיווחו על פעילותם של מרכזי הרווח ("הבנק הבינלאומי", "בנק המזרחי", "בנק לאומי" ו"בנק הפועלים") עולה, כי משקלו של מגזר משקי הבית ברווחיות הקבוצות הבנקאיות גדול בהרבה ממשקל

המגזר העסקי. כך תורם מגזר משקי הבית כ-66% מההכנסות המימוניות והתפעוליות של הבנקים, ואילו המגזר העסקי תורם את ה-34% הנותרים (דיאגרמה ג'-6). להרחבה ראו תיבה ג'-2.

12 דוד רוטנברג (2001), "השוני בפערי הריבית בין פירמות עסקיות למשקי בית", הפיקוח על הבנקים, יחידת המחקר.

תיבה ג' - 2: ניתוח הביצועים לפי מגזרי פעילות

התאגידים הבנקאיים פועלים במספר מגזרי פעילות, ששיעורי הרווחיות בהם שונים זה מזה. המדידה והדיווח על-פי מגזרי הפעילות מסייעת לגורמים חיצוניים (גורמים פיקוחיים, אנליסטים וכיו"ב) ופנימיים בהערכת ביצועי התאגיד הבנקאי. מנקודת מבטה של הנהלת הבנק, לחלוקה לפי מגזרי פעילות יש יתרונות נוספים - ביניהם האפשרות למדוד את היקף הפעילות של מרכזי הרווח השונים ולבחון את תרומתם לרווחיות הכוללת של הבנק, לצורך הקצאה אופטימלית של משאביו, וכן אחידות בניתוח הפעילות העסקית, המקלה על בקרת הפעילות ועל הכוונת סניפי הבנק ויחידותיו העסקיות להשגת מטרות ההנהלה.

הקבוצות הבנקאיות¹³ חילקו את מקורות הכנסתן למספר מגזרי פעילות, שכל אחד מהם מהווה מרכז רווח. הדיווח של מגזרים אלו התבסס על הוראתו של המפקח על הבנקים בנושא "דיווח על מגזרי פעילות", אשר פורסמה בחודש דצמבר 2001. מגזר פעילות מוגדר ככזה אם מתקיימים בו שלושה תנאים עיקריים: הוא עוסק בפעילויות עסקיות שמהן הוא עשוי להפיק הכנסות ולשאת בהוצאות; תוצאות הפעילות בו נבחנות באופן סדיר על ידי ההנהלה והדירקטוריון; קיים לגביו מידע פיננסי נפרד.

להלן המאפיינים העיקריים של מגזרי הפעילות השונים בבנקים:

- בנקאות עסקית - מתן שירותים פיננסיים לחברות הגדולות, חלקן בין-לאומיות, הפועלות בארץ ובעולם.
- בנקאות מסחרית - מתן שירותים פיננסיים לחברות הבינוניות במשק.
- בנקאות קמעונית - מתן שירות בנקאי כולל למיגוון הלקוחות הפרטיים ומשקי הבית ולעסקים הקטנים במערך הסניפים בכל הארץ ובאמצעות מיגוון ערוצי ההפצה הקיימים - הטכנולוגיים והישירים.
- בנקאות פרטית - מתן פתרונות פיננסיים כוללים וגלובליים ללקוחות פרטיים בעלי תיק נכסים כספי גדול - תושבי ישראל ותושבי חוץ.
- משכנתאות - מתן הלוואות לדיור, בעיקר למשקי הבית.
- נדל"ן - מתן שירותים פיננסיים לחברות קבלניות ולפרויקטים גדולים, שעיקר עיסוקם בתחום הבנייה והנדל"ן.
- פעילות בשוק ההון¹⁴ - הפעילות בקופות הגמל, קרנות הנאמנות, ניהול תיקים ופעילות בתחום ההשקעות והחתמות בשוקי ההון בארץ ובחו"ל.
- כרטיסי אשראי¹⁴ - הנפקת כרטיסי אשראי וסליקת שוברים עבור בתי עסק.

13 בדוחות הכספיים השנתיים מפורטות התוצאות העסקיות לפי מגזרי פעילות בכל הקבוצות הבנקאיות, למעט "בנק דיסקונט", שלא הציג פירוט זה בדוחותיו השנתיים; לכן תוצאות הניתוח מתייחסות רק לנתוני ארבע הקבוצות הבנקאיות האחרות.

14 הפעילות בתחום שוק ההון ובכרטיסי אשראי היא חלק מהפעילות של המגזרים האחרים - בעיקר של המגזר הקמעוני.

- פעילות אחרת והתאמות - ההכנסות וההוצאות של הבנק שאינן נובעות מפעילות מול לקוחות (ניהול ההון הפעיל, תיק הנוסטרו של הבנק, פעילויות מול בנקים אחרים ובנק ישראל, השפעת הפוזיציות ומרכזי הרווח הפיננסיים שבהם הבנק משמש כעושה שוק, וכיו"ב).

מאחר שכללי המדידה והדיווח מתבססים על הגדרות ומדיניות מדידה ייחודיים לכל בנק, וכדי להשוות בין הבנקים השונים, נאלצנו להניח מספר הנחות מוקדמות¹⁵.

מפאת ההבדלים הניכרים במשקלם היחסי של הקבוצות הבנקאיות השונות במערכת הבנקאות בארץ¹⁶, חילקנו את הבנקים לשתי קבוצות גודל: בנקים בינוניים ("הבנק הבינלאומי" ו"בנק המזרחי") ובנקים גדולים ("בנק לאומי" ו"בנק הפועלים").

ניתוח התוצאות העסקיות של הקבוצות הבנקאיות לפי מגזרי פעילות מצביע על הבדלים ניכרים בביצועים בין מגזרי הפעילות השונים בבנקים ובין הבנקים. נתמקד בעיקריים שבהם:

מגזר משקי הבית הוא מוקד הרווח וההכנסה העיקרי בבנקים השונים, כנראה

מפני שרמת התחרות בתחום זה נמוכה מאשר בתחומים אחרים. כ-66% מההכנסות המימוניות והתפעוליות של הבנקים מקורן במגזר משקי הבית; זה מורכב משני תת-מגזרים - המגזר הקמעוני, שתרם בשנה הנסקרת כ-58% לסך ההכנסות, ומגזר המשכנתאות, שתרם כ-8% (לוח ג'-7).

תרומתו של הפלח הקמעוני, הן לסך ההכנסות והן לרווח מפעולות רגילות לפני מס, בולטת בשני הבנקים הגדולים, לעומת שני הבינוניים, וזאת כנראה מפני מספרם

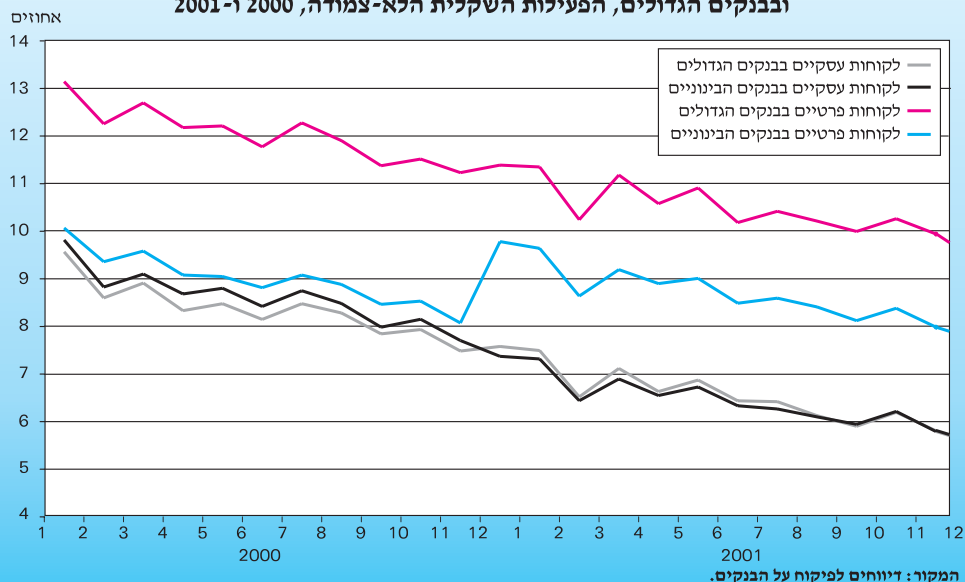
15 כדי לאפשר השוואה בין הדיווחים של מרכזי הרווח בבנקים השונים, איחדנו את נתוני המגזר המסחרי, המגזר העסקי ומגזר הנדל"ן, והגדרנו אותם כ"מגזר העסקי". נוסף על כך אוחדו נתוני מגזרי הפעילות בשוק ההון, הפעילות הפרטית (כולל הבין-לאומית) והפעילות הקמעונית למגזר אחד, שהוגדר כ"פעילות קמעונית". בחלק מהניתוחים איחדנו את נתוני המגזר הקמעוני עם נתוני המשכנתאות, ויצרנו מגזר חדש, שהוגדר כ"מגזר משקי הבית". מאחר שלא היה בידנינו מידע באשר לאופן התפלגות נתוני מגזר כרטיסי האשראי והפעילות בשוק ההון ב"בנק לאומי", העמסנו את נתוני מגזרים אלו על "המגזר הקמעוני". הואיל ולא היה בידנינו מידע באשר לאופן העמסת נתוני הפעילות האחרת וההתאמות על המרכזים השונים, התעלמנו, לצורך הניתוח, מנתוניו של מגזר זה.

16 משקלם של נכסי "הבנק הבינלאומי" בסך הנכסים במערכת הוא 8.5%, ומשקליותיהם של "בנק המזרחי", "בנק לאומי" ו"בנק הפועלים" הם 9.5%, 29.6% ו-30.3%, בהתאמה. לא כללנו בניתוח את נתוני "בנק דיסקונט", משום שהדיווח של מרכזי הרווח בבנק זה היה חלקי מאוד.

סך הכול		הבנקים הבינוניים				הבנקים הגדולים			
סך	המגזר ממשקי	מזה:	מגזר ממשקי	סך	המגזר ממשקי	מזה:	מגזר ממשקי	סך	המגזר ממשקי
הכול	הכול	הכול	הכול	הכול	הכול	הכול	הכול	הכול	הכול
100	211	63	17	37	100	11	60	32	40
100	16	75	5	25	100	24	82	12	18
100	5	34	8	66	100	9	47	20	53
100	8	38	21	62	100	11	39	39	61
165	277	137	189	228	163	160	302	133	
3.8	2.0	6.7	3.7	2.9	4.8	3.8	1.8	7.3	
0.8	0.5	1.4	1.0	0.7	1.5	0.8	0.5	1.3	

המקור: דורות כספים לציבור ועיבודי יחידת המחקר בפקידות על הבנקים.

דיאגרמה ג' 8
העלות האפקטיבית למתן אשראי למגזר משקי הבית ולמגזר העסקי בבנקים הבינוניים
ובבנקים הגדולים, הפעילות השקלית הלא-צמודה, 2000 ו-2001

הגבוהה-יחסית של הלקוחות והלווים הקטנים בבנקים הגדולים (דיאגרמה ג' 7). לעומת זאת בולטת בבנקים הבינוניים התרומה הגבוהה של מגזר המשכנתאות לרווח ולהכנסות; זו מושפעת בעיקר מנתוניו של "בנק המזרחי", השולט בבנק למשכנתאות הגדול במדינה ("בנק טפחות").

הרווחים הגבוהים שמפיקים הבנקים מפעילותם במגזר משקי הבית נובעים מהמירווחים הגבוהים הנגבים מהם (יחסית לאלו הנגבים מהמגזר העסקי). כך, למשל, הריבית הממוצעת לשקל אשראי במגזר השקלי הלא-צמוד בגין הפעילות של משקי הבית גבוהה בשיעור ניכר מזו שמשלמים הלקוחות העסקיים (דיאגרמה ג' 8). גם הפערים הגדולים יחסית בריבית הממוצעת בין שתי קבוצות הגודל ניכרים במגזר משקי הבית יותר מאשר במגזר העסקי. נוסף על כך עולה מניתוח הרווח לפני מס לשקל נכס, כי רווחי הבנקים בגין הפעילות עם משקי הבית גבוהים פי 2.8 מאלו שמקורם בפעילות עם המגזר העסקי, וכי הפערים בין שני המגזרים בולטים בבנקים הגדולים.

ממצא זה מוסבר בהתעצמות התחרות במערכת הבנקאות הישראלית על פני השנים, וזאת בהשפעת כניסתם של בנקים ונציגויות זרות למשק הישראלי, במקביל להתפתחויות הטכנולוגיות ולדה-רגולוציה בשווקים הפיננסיים. תחרות זו ניכרת בעיקר במגזר הלקוחות העסקיים. לעומת זאת במגזר הלקוחות הקמעוניים התחרות אינה חזקה, מפאת נדירותם היחסית של מקורות תחליפיים למתן אשראי ולגיוס פיקדונות ממערכת הבנקאות (כשוק ההון, קופות הגמל וחברות הביטוח). הדברים באים לידי ביטוי במירווחים פיננסיים גבוהים ובעמלות תפעוליות רבות ומגוונות שמשלמים משקי הבית.

חלקם של משקי הבית בתיק נכסי הבנק קטן יחסית, על אף תרומתם הגבוהה להכנסות הבנקים ולרווחיהם: עיקר נכסי הבנק מتركז בפעילות עם הלקוחות העסקיים. (משקל נכסי משקי הבית בסך הנכסים הוא כ-37%, ומתוכם משקל המשכנתאות בסך הנכסים - כ-17%). זאת ועוד, אף שהבנקים מפיקים רווחים גבוהים מפעילותם במגזר משקי הבית, הסיכון הכרוך בפעילות זו נמוך מאשר בפעילות במגזר העסקי (משמע שהאשראי למשקי הבית איכותי מזה של הסקטור העסקי); הדבר מתבטא בתרומה הנמוכה יחסית של משקי הבית להפרשות לחובות מסופקים, לעומת התרומה הגבוהה יחסית של המגזר העסקי - ממצאים שנתקבלו בשתי קבוצות הגודל (לוח ג'-7).

ד. ההוצאות התפעוליות והאחרות

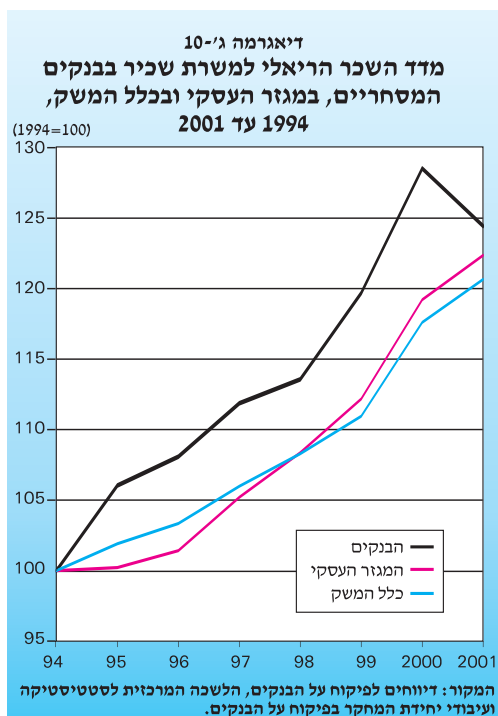
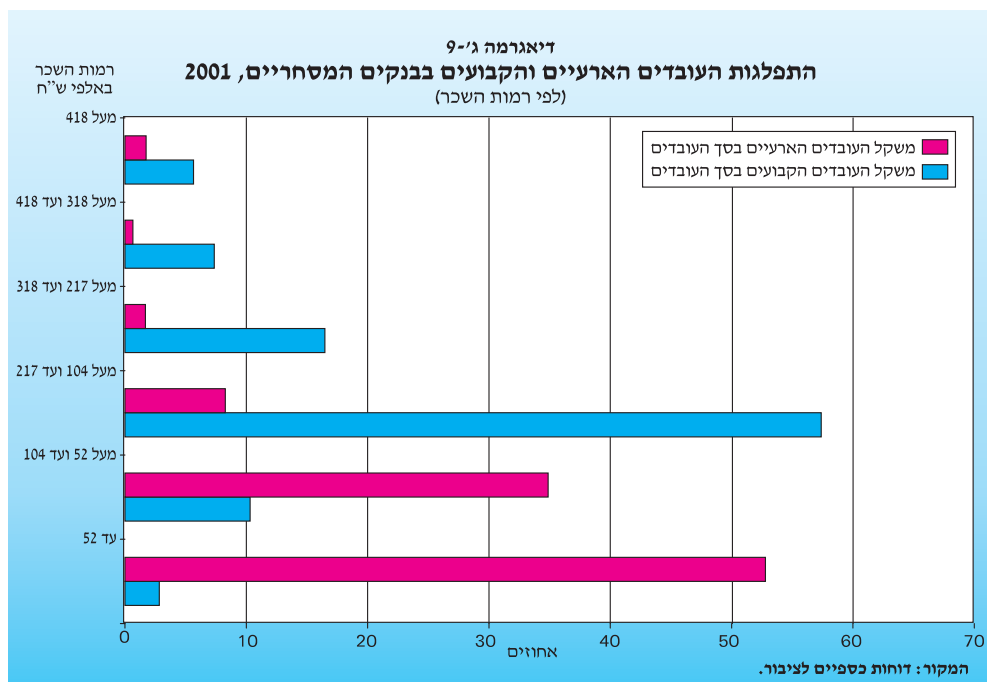
ההוצאות התפעוליות של הבנקים מושפעות בעיקר מהיקף התפוקה הבנקאית, מתמהילה וממחיר גורמי הייצור (הון ועבודה). בשנה האחרונה הסתמנה מגמת התייצבות ברמת ההוצאות התפעוליות והאחרות, שהיו בשנים האחרונות במגמת עלייה. אלו הסתכמו בשנת 2001 בכ-14.2 מיליארדי ש"ח, גידול מתון של 0.8%, לעומת גידול של כ-8% שנרשם בשנת 2000 (לוח ג'-6). במקביל לכך נרשם שינוי קל ברכיבי ההוצאות, כך שההוצאות בגין עובדים ירדו ב-1.7%, לאחר שגדלו בשיעור חד של 10.1% בשנת 2000, ואילו שאר רכיבי ההוצאות התפעוליות עלו ב-5.9%. מפני ההתפתחויות דלעיל, ירד משקלן של הוצאות השכר וההוצאות הנלוות בסך ההוצאות התפעוליות ל-64.8%, ושיעורן בחמשת הבנקים הגדולים נע מ-60.8% ב"בנק הבינלאומי" עד ל-69.5% ב"בנק דיסקונט".

הירידה הקלה של ההוצאות בגין עובדים היא תוצאה של ירידה בהוצאות השכר הישירות (2.8%) ויציבות (0.4%) בהוצאות הנלוות.

ההוצאות בגין עובדים הושפעו מהתפתחויות מנוגדות, שקיזזו זו את זו: לגידולן פעלה מגמת העלייה של השכר הריאלי, אשר נמשכה מפני שעדכוני השכר בשנים 1999 ועד 2001 עלו ריאלית כתוצאה מרמת האינפלציה הנמוכה; באותו כיוון פעלו גם ההוצאות בגין פרישה מרצון, שגדלו בכ-14.4% והסתכמו בכ-438 מיליוני ש"ח. כחלק ממאמצי החיסכון וההתייעלות, ומתוך רצון לצמצם את עלויות השכר בעתיד, המשיכו הבנקים ליישם תכניות לעידוד פרישה מוקדמת של עובדים ותיקים, ששכרם גבוה יחסית, והחלפתם בעובדים חדשים ששכרם נמוך יותר, אולם כישוריהם המקצועיים והאקדמיים הולמים יותר את רמת המורכבות והתחכום הגוברים של השירותים הפיננסיים.

לירידת ההוצאות בגין עובדים השנה תרם צמצום המענקים המשולמים לעובדים, על רקע השחיקה ברווחיות הבנקים. השינוי בתמהיל העובדים במערכת הבנקאות מסביר אף הוא חלק מירידת הוצאות השכר וההוצאות הנלוות. שינוי זה התבטא בירידה של כאחוז במספר המשרות של העובדים הקבועים, לעומת עלייה של כ-6.2% במספר המשרות של העובדים הארעיים (עובדים זמניים, עובדי שעות וגמלאים)¹⁷, בהמשך

17 עובדים אלו מועסקים בדרך כלל דרך חברות לכוח אדם; הנהלות הבנקים, ככל גוף אחר המעסיק עובדים אלו, נוהגות לשכור ולפטר אותם בהתאם לצרכים המשתנים.

למגמה הרב-שנתית של גידול מספרן של משרות העובדים הארעיים במערכת הבנקאות. מדיניות התעסוקה המתבססת על עובדים זמניים מאפשרת יתר גמישות לשינויים בביקוש הציבור לשירותים בנקאיים. מלבד זאת העובדים הזמניים, על אף גידול מספרם, תורמים לירידתן של ההוצאות בגין עובדים מפני שכרם הנמוך (דיאגרמה ג' 9).

לצד הירידה בהוצאות השכר ובהוצאות הנלוות, נשמרה בשנת 2001 יציבות במספר המשרות הממוצע (גידול של כ-141 משרות - 0.4%). לפיכך ירדה השנה, לראשונה מזה כעשור, העלות למשרה בבנקים המסחריים, בכ-2.1% (והסתכמה בכ-262 אלפי ש"ח). ירידה זו נבעה מירידת השכר הישיר למשרה, בעוד שיחס ההוצאות הנלוות לסך המשרות לא השתנה (לוח ג' 8). נציין כי השכר הממוצע למשרת שכיר במשק כולו עלה בשנת 2001 בכ-2.5%, למרות השפל בפעילות הכלכלית, וכי השכר למשרה בענף הבנקאות גבוה מאשר בכלל המשק, ובשנים האחרונות הוא אף גדל בהתמדה (דיאגרמה ג' 10).

הוצאות מערכת הבנקאות בגין עובדים¹, 1995 עד 2001
(ש"ח, מחירי דצמבר 2001)

השנה	מספר המשרות הממוצע ²	המשכורות		ההוצאות הנלוות בגין עובדים ³		המשכורות וההוצאות הנלוות	
		למשרה	סך הכול	למשרה	סך הכול	למשרה	סך הכול
		(אלפים)	(מיליוני ש"ח)	(אלפים)	(מיליוני ש"ח)	(אלפים)	(מיליוני ש"ח)
1995	34,925	145	5,068	69	2,413	214	7,482
1996	35,400	148	5,236	77	2,713	225	7,949
1997	35,595	153	5,450	78	2,774	231	8,224
1998	35,467	155	5,512	77	2,730	232	8,243
1999	34,823	164	5,704	81	2,808	244	8,512
2000	35,020	176	6,160	92	3,214	268	9,374
2001	35,161	170	5,988	92	3,226	262	9,214
השינוי לעומת השנה הקודמת (אחוזים)							
1996	1.4	3.3	1.9	12.4	10.9	6.2	4.8
1997	0.6	4.1	3.5	2.3	1.7	3.5	2.9
1998	-0.4	1.1	1.5	-1.6	-1.2	0.2	0.6
1999	-1.8	3.5	5.4	2.8	4.7	3.3	5.2
2000	0.6	8.0	7.4	14.5	13.8	10.1	9.5
2001	0.4	-2.8	-3.2	0.4	0.0	-1.7	-2.1

(1) הנתונים כוללים גם את החברות שבבעלות הבנקים, המספקות להם שירותי מחשב.

(2) ממוצע ל-12 חודשים: מספר זה כולל עובדים קבועים, חניכים, גמלאים, עובדים זמניים ועובדים שעבדו במשרה חלקית (אלו שוקללו לפי חלקיות המשרה). כמו כן כולל המספר שעות נוספות; 165 שעות נוספות לחודש נספרו כמשרה. (3) סעיף זה כולל בעיקר תשלומים לביטוח לאומי, הפרשות לפנסיה, לחופשה, לפיצויים ולפרישה מרצון.

ה מ ק ו ר: דוחות כספיים לציבור ודיווחים לפיקוח על הבנקים.

גם השנה, בדומה לשנים קודמות, שרר פיזור רחב בעלות למשרה בין הבנקים, והיא נעה בין 226 אלפי ש"ח ב"בנק המזרחי" ל-282 אלפים ב"בנק לאומי". הפערים בעלות למשרה בין הבנקים הקטנים גדולים עוד יותר - מ-129 אלפי ש"ח ב"קופת העובד הלאומי" ועד 334 אלפים ב"בנק לפיתוח התעשייה".

בבחינת רכיבי הוצאות התפעול האחרים ניכר גידולן של הוצאות הפחת (14.4%) ועליית משקלן בסך ההוצאות התפעוליות. גידול זה מוסבר, בחלק מהבנקים, בגידול הוצאות הפחת בגין מחשבים ותוכנות, עקב הפעלתן של תוכנות מחשב שהונו לרכוש קבוע בשנים קודמות, ועקב עליית שיעור הפחת על הציוד בבנקים השונים. לצד זאת גדלו גם ההוצאות על החזקת מבנים וציוד, בשיעור מתון של 2.4%. בהוצאות התפעוליות האחרות נרשם השנה גידול של 5.2%, שנבע בעיקר מעלייה של הוצאות המחשב (10.6%). כן גדלו הוצאות השיווק והפרסום והשירותים המקצועיים.

על רקע המיתון העמוק השורר במשק והירידה ברמת הרווחיות של המערכת הבנקאית, ראוי שהמאמץ לחיסכון בהוצאות התפעוליות יהיה נדבך מרכזי בתכניות העבודה של הנהלות הבנקים לשנים הבאות.

ה. מדדים תפעוליים ויעילות הבנקים המסחריים

הרווחיות במערכת הבנקאות מושפעת, בין היתר, מיעילותם התפעולית של הבנקים. בניתוח דלהלן מקובצים הבנקים המסחריים במספר קבוצות ותת-קבוצות: שבעה בנקים גדולים (שסך המאזן שלהם כ-14 מיליארדי ש"ח ומעלה) וארבעה-עשר בנקים קטנים. קבוצת הבנקים הקטנים מחולקת לשתי תת-קבוצות – אלה השייכים לקבוצה בנקאית¹⁸ והעצמאיים¹⁹. כדי לבדוק את התפתחות מדדי התפעול והיעילות, נבחנו בחתך רחב מספר מדדים המצביעים על מאפייני התפעול והיעילות של הבנקים: (1) ההוצאה הממוצעת ליחידת תפוקה; (2) התפוקה לעובד; (3) שיעור הכיסוי התפעולי; (4) יחס סך ההכנסות (המימוניות והתפעוליות) להוצאות התפעוליות, המוגדר כיחס היעילות (efficiency ratio).

(1) ההוצאה הממוצעת ליחידת תפוקה

השוואת ההוצאות התפעוליות לשקל תפוקה בין בנקים הדומים בגודלם, מצביעה על הבדלים ביעילותם התפעולית. שאלת יעילותם התפעולית של הבנקים עולה בשנה הנסקרת ביתר שאת, לנוכח הירידה החדה ברווחיותם.

מפאת הקושי בהגדרת התפוקה הבנקאית ועליית משקלה של הפעילות החוץ-מאזנית בסך הפעילות בשנים האחרונות, בחרנו בערך המוסף של הבנק כמדד לתפוקה. הערך המוסף מחושב על פי סכום רכיבי ההכנסה הנובעת ומוגדר כרווח מפעולות רגילות לפני מס, בתוספת ההוצאות בגין משכורות והוצאות נלוות ובגין פחת ואחזקת בניינים וציוד²⁰.

יחס ההוצאות לערך המוסף גדל בשנה הנסקרת בכל שבעת הבנקים הגדולים, בגלל הירידה הגדולה של הרווח מפעולות רגילות לפני מס, לעומת היציבות היחסית של הוצאותיהם. גידולו של יחס זה בלט בעוצמתו ב"בנק דיסקונט", שבו הוא הולך ועולה בשנים האחרונות, הן בשל ההפסדים ברווח לפני מס והן בשל עליית ההוצאות הנלוות לשכר בגין הפעלת התכניות לפרשה מרצון. מהשוואה רב-שנתית עולה כי ההוצאה הממוצעת לערך מוסף בשבעת הבנקים הגדולים נמוכה במקצת מאשר בקטנים – מפני יתרונות-לגודל (תוצאות קיומן של הוצאות קבועות גבוהות לתשתית התפעולית והניהולית של הבנקים). במרבית הבנקים הקטנים – בעיקר בעצמאיים שבהם – ניכרה בשנת 2001 עלייה ביחס ההוצאות לערך המוסף; זאת לעומת יציבות יחסית בבנקים הקטנים המשתייכים לקבוצה בנקאית, שבהן ניכרה בשנים האחרונות, ובפרט בשנה הנסקרת, רמה נמוכה יחסית של יחס ההוצאות התפעוליות לערך המוסף – כנראה בזכות יכולתם להעמיס חלק מהוצאותיהם על בנק האם (לוח ג'–9).

עוצמת ההבדלים ביעילות התפעולית של הבנקים באה לידי ביטוי בחישוב סטיית התקן של ההוצאות הממוצעות ליחידת ערך מוסף: בקבוצת הבנקים הקטנים העצמאיים נרשמה סטיית תקן גבוהה מזו שבבנקים הגדולים ובבנקים הקטנים המשתייכים לקבוצה בנקאית, נתון המצביע על פוטנציאל רב להתייעלות במוסדות בנקאיים אלו.

18 "אוצר החייל", "יהב", "מסד" ו"קונטיננטל", המשתייכים לקבוצת "בנק הפועלים". "ערבי-ישראלי" לקבוצת "בנק לאומי" ו"פועלי אגודת ישראל" (פאג"י) לקבוצת "הבנק הבינלאומי".

19 "לפיתוח התעשייה", "אינווסטק-ישראל", "הספנות", "למסחר", "יורו-טרייד", "פולסקא קאסא אופיקי" (פקא"ו), "העובד הלאומי" ו"עולמי".

20 על-פי גישת הערך המוסף (value added approach), כל פעילות בנקאית, מאזנית וחוץ-מאזנית, המצריכה שימוש בהון ובעבודה תוגדר כתפוקה בנקאית.

סטיית התקן	סטיית התקן	סהר הבנקים והמכשירים האחרים	בנק עולמי לשוקעות	קופת העושר האומרי	בנק פוליטא קנאמא אופיק ²	בנק יוריו-טריי	הבנק למסחר	-בנק אינטסקי- ישראל	הבנק לפריות	המקורה	
0.83	0.85	1.03	3.59	1.45	1.46	1.61	1.46	1.53	0.84	0.88	1996-1992 ממוצע
1.20	1.49	1.24	4.10	1.51	-1.39	1.04	1.28	1.63	0.94	0.97	1997
1.34	1.51	1.12	3.20	1.53	5.30	1.33	1.46	1.44	0.89	0.96	1998
0.72	0.82	1.13	3.13	1.27	2.75	1.65	1.42	1.29	1.07	0.88	2000
1.88	2.30	1.22	7.26	1.23	-0.17	1.51	1.45	0.83	0.84	0.82	2000
0.97	1.14	1.28	4.42	1.38	1.62	1.38	1.40	1.30	0.94	0.91	2000-1997 ממוצע
0.54	0.79	1.44	3.21	1.35	1.24	0.99	2.07	0.84	1.38	2.20	2001
0.83	0.93	1.13	3.88	1.41	1.51	1.46	1.50	1.37	0.94	1.02	2001-1992 ממוצע

1) הצדד המוסר מוגדר כרווח הנקט מפעולות רגילות לפני מס. בתוספת ההוצאות בניין משכורות והוצאות נלוות, ההוצאות בניין פחת והוצאות בניינים נוצרים. תמני שנים קודמות עזרתנו בתחום.

2) נתוני "פיק פקא" מתרחשים לשנים 1993–2001. בשנת 1992 היה הנקט זה תאגיד חוץ, ולכן לא היה חייב בהיחלטים לפיקוח על התבונים.

המקור: ריאותם לפיקוח על התבונים ורווחתם כספיים לצבור.

העלייה החדה ביחס ההוצאה לשקל תפוקה, שאפיינה את מערכת הבנקאות הישראלית השנה, מצביעה על הקשיחות הרבה של מאפייני הפעילות הבנקאית ועל הקושי של הבנקים להתאים את הקצאת גורמי הייצור השונים לשינויים בסביבה המקרו-כלכלית ובסביבה הטכנולוגית.

בשל ההתפתחויות הטכנולוגיות נדרשים הבנקים להשקעות מתמשכות במערכות מורכבות של תקשורת ומחשבים ולהתאמת מערכותיהם לעידן האינטרנט. תשתיות אלו מצריכות השקעה מימונית רבה, ולכן הן בעיקר בהישג ידם של הבנקים הגדולים. לפיכך סביר שהיתרונות התפעוליים של הבנקים הגדולים יעלו על אלו של הבנקים הקטנים (ובמיוחד העצמאיים שבהם). עם זאת, ההתפתחויות הטכנולוגיות, ובפרט אלו המתבטאות בהפעלת שירותי בנקאות ישירה ובנקאות דרך האינטרנט, מצמצמות במידה רבה את היתרונות-לגודל שהיו לבנקים הגדולים, אשר נבעו מהפריסה הרחבה של רשת סניפיהם, שכן הן עושות את הבנקים הקטנים נגישים לכלל האוכלוסייה.

(2) התפוקה לעובד

התפוקה לעובד נמדדת כערך המוסף למשרה והיא משמשת מדד לפיריון הממוצע של העובדים. בשנים האחרונות מושם דגש בבנקים על התאמה רבה יותר בין רמת התגמול לרמת הרווחיות של הבנק בכלל ולרמת הפיריון הממוצע של העובד בפרט. מקובל להציג את התפתחות התפוקה לעובד לעומת עלות העסקתו על פני זמן. בלוח ג'–10 ובדיאגרמה ג'–11 מוצגים הנתונים לשנת 2001 לעומת הממוצע לשנים 1997–2000, ואנו מצפים לקשר חיובי ארוך-טווח בין שני היחסים האלה. בשנת 2001 בלטה ירידה ניכרת של התפוקה לעובד בכל אחד משבעת הבנקים הגדולים, אך זו לא לוותה בירידה מקבילה של העלות למשרה. הדבר מצביע על הקושי של מערכת הבנקאות להתאים את מצבת העובדים לשינויים בסביבה המקרו-כלכלית ובסביבה הטכנולוגית, ומעיד כי מאמצי ההתייעלות של הבנקים טרם באו לידי ביטוי וכי עידוד פרישתם של עובדים מהבנקים לשם צמצום ההוצאות טרם מצא את ביטויו בפיריון ובתפוקת העובדים. בהשוואה רב-שנתית (1997–2000 לעומת 2001) ובחתך רחב בולטת בשבעת הבנקים הגדולים ירידה חדה של הערך המוסף למשרה ב"בנק הבינלאומי" וב"בנק דיסקונט", לעומת עלייה מתונה יחסית ב"בנק הפועלים" וב"בנק מרכנתיל-דיסקונט". בבנקים הקטנים לא ניתן להכליל: ברובם ("הספנות", "יורו-טרייד", "פקא"י", "העובד הלאומי", "עולמי", "יהב", "ערבי-ישראלי", "פאג"י" ו"מסד") גדלה התפוקה לעובד, ובאחרים ("לפיתוח התעשייה", "אינווסטק", "למסחר", "אוצר-החייל" ו"קונטיננטל") היא ירדה. כן נמצא שבכל הבנקים הקטנים (מלבד "קונטיננטל") ההתפתחות של העלות למשרה ושל הערך המוסף למשרה היו בכיוונים דומים (דיאגרמה ג'–11).

(3) יחס הכיסוי התפעולי

שיעור כיסוי ההוצאות התפעוליות בהכנסות התפעוליות ירד בבנקים המסחריים מ-52.7% ל-50.7% בממוצע, ונבע מצמצום ההכנסות התפעוליות לצד יציבות יחסית בהוצאות התפעוליות. מהשוואה בין-לאומית עולה, כי יחס זה בישראל נמוך במקצת מן המקובל במדינות מערביות בנות-השוואה (לוח ג'–3). גם השנה נרשם בשבעת הבנקים הגדולים פיזור גדול סביב ממוצע זה; כך, למשל, עמד שיעור הכיסוי ב"בנק איגוד" על כ-36%, לעומת כ-58% ב"בנק הבינלאומי". מבין הבנקים הקטנים, בולט שיעור הכיסוי הגבוה באלה המשתייכים לקבוצה

לוח ג'-10
הערך המוסף¹ למשרה, 1992 עד 2001
(אלפי ש"ח, מחירי רצמבר 2001)

שכר הנדל"ם											
סכום	שכר הנדל"ם	המשתכר הנדל"ם	שני הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם
0.09	32	362	334	367	355	350	419	315	348	382	332
0.16	60	386	335	421	277	335	419	333	313	416	426
0.18	67	362	303	404	303	350	409	335	231	383	425
0.16	72	435	368	483	328	355	465	384	328	488	478
0.22	103	459	365	526	344	424	524	418	262	510	542
0.18	73	411	342	459	313	366	454	367	284	449	468
0.24	92	392	292	463	319	360	388	342	203	421	502
0.12	48	385	343	413	335	357	430	339	308	413	413

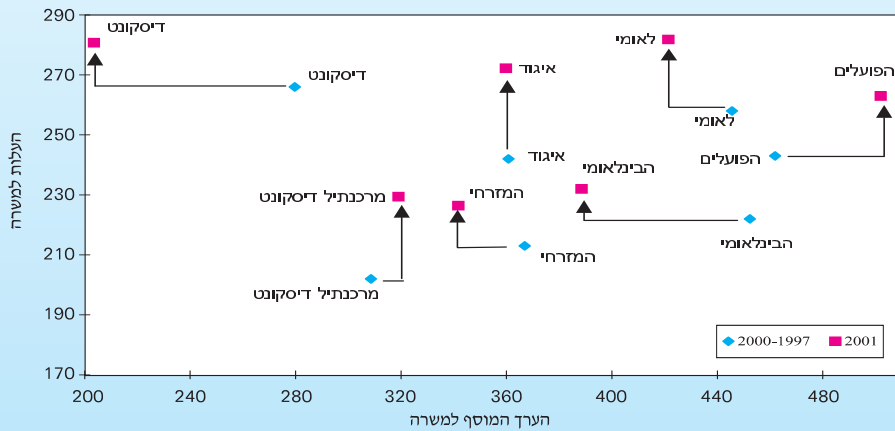
סכום	שכר הנדל"ם	המשתכר הנדל"ם	שני הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם
0.45	177	395	97	149	197	104	231	348	494	559	559
0.79	272	344	89	148	-315	469	286	300	394	550	550
0.47	179	385	98	140	80	375	216	336	450	575	575
0.41	167	405	93	177	147	320	260	411	417	593	593
2.55	998	392	40	210	-2,323	339	263	826	533	644	644
0.98	373	381	80	169	-603	376	256	468	448	591	591
195	307	183	93	183	350	556	163	651	287	245	245
0.64	213	381	90	160	-141	258	234	426	455	540	540

סכום	שכר הנדל"ם	המשתכר הנדל"ם	שני הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם	הנדל"ם
0.38	148	386	0.12	45	382	482	359	410	375	405	366
0.59	227	384	0.19	75	396	530	384	496	452	345	367
0.44	166	381	0.29	110	380	581	387	514	469	288	344
0.40	165	416	0.26	109	419	616	447	551	516	326	380
1.93	769	398	0.39	157	400	650	378	641	568	320	331
0.78	306	395	0.28	112	399	594	399	550	501	320	333
0.46	174	374	0.33	132	395	269	418	570	586	350	322
0.47	183	388	0.16	64	390	505	381	482	447	365	366

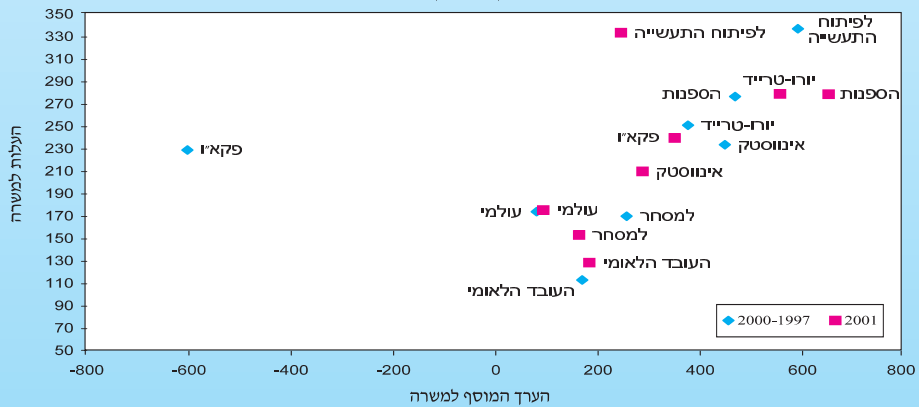
1) הערך המוסף מוגדר כרווח הנקי מפעולות רגילות לפני מס, בתוספת הוצאות בגין משכורות והוצאות נלוות, והוצאות בגין פחת ובגין אחרות בנייתם וצירור נתרני שנים קודמות עודכנו בהתאם.
2) נתוני "בנק פארי" מתאימים לשנים 1993-2001; בשנת 1992 היה בגין זה תאריך חוץ, ולכן לא היה חייב בדיווחים לפיקוח על הבנקים.
המקור: דיווחים לפיקוח על הבנקים ודוחות כספיים לציבור.

דיאגרמה ג'-11
העלות למשרה מול הערך המוסף למשרה, ממוצע לשנים 1997-2000 לעומת שנת 2001
 (אלפי ש"ח, מחירי דצמבר 2001)

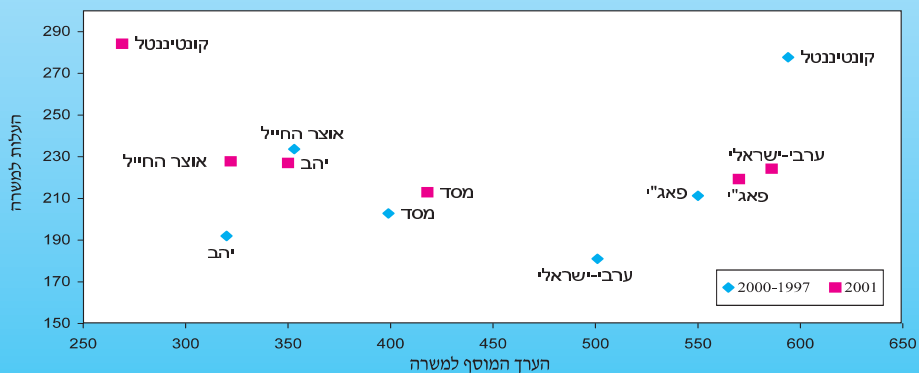
א. שבעת הבנקים הגדולים

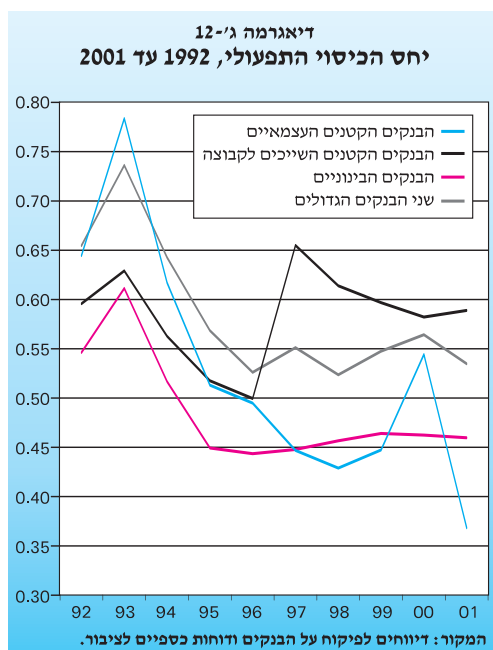
ב. שמונת הבנקים הקטנים העצמאיים

ג. ששת הבנקים הקטנים השייכים לקבוצה בנקאית

המקור: דיווחים לפיקוח על הבנקים ודוחות כספיים לציבור.

בנקאית, שבהם ההוצאה התפעולית נמוכה יחסית, וזאת, בין היתר, הודות לשימוש שהם עושים בשירותי התפעול של בנק האם (לוח ג'-11 ודיאגרמה ג'-12). בחינה ארוכת טווח מלמדת כי, בדרך כלל, יחס הכיסוי עולה בתקופות של גיאות בבורסה, הודות להכנסות התפעוליות הגדולות הקשורות לפעילות בשוק ההון, ויורד בתקופות שפל. ממצא זה מסביר את מגמת ירידתו הכללית מאז שנת 1993 (דיאגרמה ג'-12) - מגמה שבלטה בבנקים הקטנים העצמאיים, בעיקר בגלל הירידה החדה של יחס הכיסוי ב"בנק אינווסטק" ו"בנק הספנות", המתמחים בפעילות בשוק ההון.

לוח ג'-11
יחסי הכיסוי ויחס היעילות, 2000 ו-2001

	2001			2000		
	יחס הכיסוי			יחס הכיסוי		
הבנק	המימוני ¹	התפעולי ²	יחס היעילות ³	המימוני ¹	התפעולי ²	יחס היעילות ³
הפועלים	1.06	0.58	1.64	1.09	0.56	1.65
לאומי	1.00	0.55	1.55	1.02	0.51	1.52
דיסקונט	0.67	0.40	1.07	0.56	0.43	0.99
המזרחי	0.91	0.51	1.43	0.85	0.48	1.33
הבינלאומי	0.99	0.59	1.57	1.02	0.58	1.60
איגוד	1.01	0.40	1.41	0.98	0.36	1.33
מרכנתיל-דיסקונט	0.85	0.43	1.28	0.83	0.43	1.27
שבעת הבנקים הגדולים	0.95	0.52	1.47	0.94	0.50	1.45
הבנקים הקטנים העצמאיים	0.96	0.54	1.50	1.16	0.37	1.53
הבנקים הקטנים השייכים לקבוצה בנקאית	0.80	0.58	1.38	0.87	0.59	1.46
סך כל הבנקים הקטנים	0.84	0.57	1.41	0.95	0.53	1.48

- (1) מחושב כיחס שבין הרווח מפעולות מימון לפני הפרשה לחובות מסופקים, לסך ההוצאות התפעוליות והאחרות.
 - (2) מחושב כיחס שבין ההכנסות התפעוליות והאחרות, לסך ההוצאות התפעוליות והאחרות.
 - (3) מחושב כיחס שבין סך ההכנסות התפעוליות והמימוניות, לסך ההוצאות התפעוליות ונקרא בספרות Efficiency Ratio: לעתים הוא מוצג כסך ההוצאות התפעוליות והאחרות בסך ההכנסות.
- המקור: דוחות כספיים לציבור.

(4) יחס היעילות

היחס של סך כל ההכנסות (ההכנסות המימוניות וההכנסות התפעוליות) להוצאות התפעוליות מבטא את יכולתו של הבנק להקצות ביעילות את גורמי הייצור (הון ועבודה) למוקדי פעילות שונים לשם מירוב הכנסותיו. (יחס גבוה מבטא רמת יעילות גבוהה בהקצאת גורמי הייצור). בשנת 2001 ירד יחס היעילות של הבנקים המסחריים בשיעור קל – מכ-1.47 לכ-1.45 – וזאת עקב הירידה החדה בהכנסות התפעוליות, שלא פוצתה במלוואה על ידי גידול ההכנסות המימוניות. כן עולה מהשוואה בין-לאומית, כי יחס היעילות בישראל דומה למקובל בממוצע קבוצת ההתייחסות (לוח ג'-3). נוסף על כך בולטים ההבדלים בין הבנקים בהתפתחות היחס: נמצא, כי בבנקים הגדולים הוא בדרך כלל גבוה יותר מאשר בקטנים, וזאת בעיקר הודות לרווחי המימון הגבוהים בהם. הבדלים מסוימים נמצאו גם בין הבנקים הגדולים לבין עצמם (לוח ג'-11): כך הסתכם יחס זה ב"בנק דיסקונט" בכ-0.99, לעומת יחס של 1.65 ב"בנק הפועלים". בהשוואת יחס היעילות בין הבנקים הקטנים השייכים לקבוצה בנקאית לבנקים הקטנים העצמאיים נמצא בשנתיים האחרונות יחס יעילות גבוה יותר בעצמאיים, וזאת בעיקר בזכות העלייה החדה (כ-39%) ברווחי המימון של "הבנק לפיתוח התעשייה". גידול זה הושפע בעיקר מגידול האשראי במגזר הלא-צמוד – המגזר הנושא את המירווח הגבוה ביותר. בניכוי נתוניו של בנק זה נמצא יחס יעילות גבוה יותר בבנקים הקטנים המשתייכים לקבוצה בנקאית.

ו. גורמים מהותיים נוספים שהשפיעו השנה על רווחיות הבנקים

רווחי הבנקים בשנים האחרונות הושפעו במידה רבה מהתוצאות העסקיות של החברות הבנות הכלולות, וכן מפעילויות חד-פעמיות בקבוצות הבנקאיות השונות, שהתבטאו ברישום רווחים/הפסדים בלתי רגילים.

החברות הכלולות הן חברות שהשקעת הבנק בהן כלולה בדוחותיו הכספיים על בסיס השווי המאזני²¹. חברות אלו מאופיינות בשני סוגי פעילות עיקריים: חברות העוסקות בפעילות פיננסית (בנקים, חברות ביטוח, החזקות והשקעות אחרות) וחברות ריאליות שפעילותן שונה מהותית מהפעילות הפיננסית. (ליתר הרחבה ראו דיון בפרק ד').

בשנה הנסקרת השפיעו התוצאות העסקיות של החברות הכלולות השפעה מהותית על רווחי הקבוצות הבנקאיות השונות: בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות נרשמו הפסדים בסך של כ-178 מיליוני ש"ח בגין התוצאות העסקיות של חברות אלו, לעומת רווחים בסך של כ-382 מיליוני ש"ח בשנת 2000 (לוח ג'-2). הירידה העיקרית בתרומתן של החברות הכלולות לרווחי הקבוצות הבנקאיות השפיעה בעיקר על רווחיהן של שתי הקבוצות הבנקאיות הגדולות: "בנק הפועלים" רשם השנה הפסדים בסך כ-275 מיליוני ש"ח, בעיקר כתוצאה מהחזקותיו בחברת "כור תעשיות בע"מ", שהפסידה מהשקעתה בחברה הבת "אי.סי.אי טלקום בע"מ", בשל המשבר בתעשיות הטכנולוגיה העילית. "בנק לאומי" אמנם הרוויח כ-52 מיליוני ש"ח מהחזקותיו בחברות הכלולות, אולם אלו ירדו בכ-115 מיליוני ש"ח לעומת רמתן בשנת 2000. ירידת הרווחים נבעה מההפסדים בגין ההשקעות ב"חברה לישראל בע"מ", והירידה החדה ברווחיותה של חברת "Shore Capital LTD", המוחזקת על ידי "בנק

21 לפי שיטה זו, עלות ההשקעה מוצגת בתוספת חלקה של החברה המחזיקה ברווחי החברה המוחזקת, או בניכוי חלקה בהפסדיה, או בשינויים האחרים שחלו בהון העצמי של החברה המוחזקת מאז הרכישה.

לאומי בריטניה". גם ב"בנק דיסקונט" ירדו הרווחים מחברות כלולות, בכ-20 מיליוני ש"ח, וזאת בעיקר בגלל הירידה בתרומתו וברווחיו של "הבנק הבינלאומי", המוחזק בשיעור של כ-26.5% על ידי "בנק דיסקונט". בשתי הקבוצות הבנקאיות האחרות פעלו ההשקעות בחברות הכלולות לירידת הרווח, אמנם לא במידה מהותית.

אשר לרווחים הבלתי רגילים – אלו כוללים הכנסות והוצאות בסכום ניכר, הנובעות מפעולות או מאירועים השונים באופיים מהפעילויות הרגילות של התאגיד הבנקאי. בסעיף זה נכללים, בין היתר, רווחים או הפסדים מפעולות שהופסקו, הפרשות לרווחים והפסדים צפויים על נכסים שהנהלת הבנק החליטה להעמידם למכירה (בניינים, קרקעות וכיו"ב).

בשנה הנסקרת השפיעה הירידה החדה ברווחים הבלתי רגילים השפעה מהותית על הרווח ועל הרווחיות בחלק מהקבוצות הבנקאיות. בשנת 2000 רשמו חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות רווחים בלתי רגילים בסך של כ-353 מיליוני ש"ח, שהיוו 9.2% מהרווח הנקי לשנת 2000, ואילו השנה הן רשמו הפסד של כ-11 מיליוני ש"ח בגין הפעילויות וההשפעות החד-פעמיות (לוח ג'-2), אולם תרומתן להקטנת רווחיות הקבוצות בלטה ב"בנק לאומי" וב"בנק הבינלאומי". כך ב"בנק לאומי" הסתכם הרווח מפעולות בלתי רגילות לאחר מסים בכמיליון ש"ח, לעומת 341 מיליונים בשנת 2000. הרווח בשנת 2000 נבע בעיקר ממכירת החזקות הבנק בחברת "כור תעשיות בע"מ", בסך כ-190 מיליוני ש"ח, ובחברת "כ.א.ל בע"מ" ("כרטיסי אשראי לישראל") בסך כ-149 מיליוני ש"ח. ב"בנק הבינלאומי" נרשמו בשנת 2000 רווחים בלתי רגילים בסך של כ-54 מיליוני ש"ח, שנבעו ברובם ממכירת התשתית התפעולית של "אלפא קארד בע"מ" ל"לאומי קארד בע"מ" ומהעברת התפעול של כרטיסי "אלפא קארד" ל"זיה-כ.א.ל" – רווחים שלא נשנו השנה. במקביל רשם "בנק הפועלים" הפסדים בסך של כ-15 מיליוני ש"ח, שנבעו בעיקר מהפרשה בגין ירידת ערך של חלק ממניות הבנק בחברת "כור תעשיות בע"מ"²².

כבשנים הקודמות פעלה השנה השפעת הפרשי המדדים "בגין" ו"הידוע" להגדלת רווחי הקבוצות הבנקאיות, וזאת בכ-39 מיליוני ש"ח, לעומת כ-66 מיליונים בשנת 2000.

ז. ההפרשה למס

ההפרשה למס בחמש הקבוצות הבנקאיות הסתכמה השנה בכ-2,183 מיליוני ש"ח, לעומת כ-2,928 מיליונים בשנת 2000 – ירידה של 25.4% (לוח ג'-12), המוסברת בעיקרה בירידת הרווח לפני מס. במקביל לכך גדל שיעור המס האפקטיבי מהרווח לפני מס מכ-47.7% בשנת 2000 לכ-49.3% השנה – מעל לשיעור המס הסטטוטורי החל בישראל על תאגידים בנקאיים (2345.3%).²³ לעליית שיעור המס תרמו בעיקר הפרשי עיתוי שלא נרשמו בגינם מסים נדחים;

²² ל"בנק הפועלים" עודף החזקה מעל 20% בחברת "כור", הנובע מרכישה עצמית של "כור" את מניותיה. בגין החלק שהבנק נדרש למכור כתוצאה מהחזקותיו העודפות, נרשמה הפרשה לירידת ערך, אשר נוקפה לסעיף הפסדים מפעולות בלתי-רגילות.

²³ החישוב הוא: $T = \{t_1 + t_2 / (1 + t_2) * (1 - t_1)\} * 100$

כאשר t_1 הוא שיעור מס החברות בארץ (36%), ו- t_2 הוא שיעור המע"מ (בשנת 2001: 17%). מחישוב זה עולה, כי שיעור המס הסטטוטורי (T) מסתכם ב-45.3%. על פי התכנית הכלכלית שבהפעלתה הוחל באמצע 2002, הועלה שיעור המע"מ ב-1%, וכתוצאה מכך גדל שיעור המס הסטטוטורי המוטל על התאגידים הבנקאיים בכמחצית אחוז.

גורם זה הגדיל את שיעור המס האפקטיבי בכ-9.6 נקודות אחוז, שעיקרן נרשם ב"בנק דיסקונט", לנוכח הסבירות הנמוכה של שיפור תוצאותיו העסקיות בעתיד הנראה לעין. כ-1.8 נקודות אחוז משיעור המס האפקטיבי מוסברות בגידולם של תשלומי מס הרווח על מס השכר המוטל על תאגידים בנקאיים, שאינו מוכר כהוצאה.

כנגד זאת הביא הפיחות הריאלי של השקל מול המטבעות החשובים בעולם לעליית ערך ההשקעות בחברות הבנות בחו"ל (כתוצאה מהפרשי שער חיוביים שאינם חלק מבסיס ההכנסה למס), וכך הקטין את ההפרשה למס בשנת 2001 בכ-6.1 נקודות אחוז, בניגוד להשפעת הייסוף הריאלי במטבעות אלו בשנת 2000. הקטנת ההפרשות הושפעה אף מהכנסות ממסים בגין שנים קודמות, לאחר שהוצאו שומות סופיות לחלק מהבנקים והחברות הבנות. נדגיש כי עוצמתם של הגורמים שהשפיעו לחיוב על תוספת המס הייתה חזקה הרבה יותר מעוצמת הגורמים המביאים לחיסכון בתשלומי המס, ולכן גדל, כאמור, שיעור המס האפקטיבי.

בשנה הנסקרת נערכו מספר שינויי חקיקה, הנובעים מן הירידה החדה של שיעורי האינפלציה ועשויים להשפיע בעתיד על התוצאות העסקיות של התאגידים הבנקאיים ועל הפרשותיהם למסים:

לוח ג'-12

המעבר מהמס הפורמלי להפרשה למסים בדוח הרווח וההפסד של הקבוצות הבנקאיות הגדולות, 2000 ו-2001

שיעור המס מתוך הרווח מפעולות רגילות לפני מס		סכום המס		
2001	2000	2001	2000	
(אחוזים)		(מיליוני ש"ח, מחירי דצמבר 2001)		
45.3	45.3	2,005	2,780	סכום המס על בסיס השיעור הפורמלי (הסטטוטורי)
-6.1	0.1	-272	8	מס בגין הכנסות של חברות בנות בחו"ל
0.4	-0.1	17	-4	הפרשה כללית והפרשה נוספת לחומ"ס
-0.6	-0.6	-26	-34	הכנסות פטורות ובעלות שיעור מס מוגבל
0.4	0.3	16	19	הפרשי פחת, תיאום פחת ורווחי הון
1.5	1.0	66	59	הוצאות אחרות שאינן מוכרות (קנסות והוצאות עודפות)
9.6	2.5	423	156	הפרשי עתוי שאין בגינם מסים נדחים
1.8	1.5	80	95	מס רווח על מס שכר (נטו)
-1.4	-1.3	-64	-80	מס בגין שנים קודמות ¹
-1.6	-1.2	-70	-76	הכנסות של חברות בנות בישראל
0.2	0.1	8	5	הוצאות אחרות ²
49.3	47.7	2,183	2,928	הפרשה למסים על הכנסה

(1) כולל סכום נוסף על חובות בעייתיים.

(2) כולל שחיקת מקדמות מס והפרשי תיאום נכסים כספיים, נטו.

ה מקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודים של יחידת המחקר בפיקוח על הבנקים.

- באוקטובר 2001 נכנס לתוקפו תקן חשבונאות מס' 12, הדן בהפסקת ההתאמה של הדוחות הכספיים לאינפלציה, החל מיום 1 בינואר 2003. עד אז ימשיכו הבנקים לערוך דוחות מותאמים לאינפלציה בהתאם להוראות המפקח על הבנקים ועל בסיס הכללים הקיימים של לשכת רואי החשבון בישראל.

- בנובמבר 2001 אושר בכנסת חוק מס הכנסה (תיאומים בשל אינפלציה); לפי חוק זה רשאי שר האוצר, באישור ועדת הכספים של הכנסת, לקבוע בצו שהוראות חוק התיאומים בשל אינפלציה לא יחולו בשנה שבה שיעור עליית המדד יהיה נמוך מ-3%. מאחר שוועדת הכספים לא אישרה צו זה, הוחל חוק התיאומים במלואו גם בשנת 2001.

3. התשואה להון

בהשפעת הירידה החדה ברווחי הקבוצות הבנקאיות, הסתכמה השנה התשואה הממוצעת להון בכ-5.9%. רווחיות זו נמוכה במידה ניכרת מן הרווחיות שהושגה בשנת 2000, ומזו של ארבע השנים האחרונות, וקרובה לרמה של תחילת שנות התשעים.

כמו בשנים הקודמות הרווחיות אינה אחידה בחמש הקבוצות הבנקאיות, והיא נעה בין 3.9%- ב"בנק דיסקונט" ל-8.5% ב"בנק המזרחי". התשואה להון בקבוצות הבנקאיות נגזרת הן מרווחי הקבוצות והן מהונן, הכולל את הון הבנקים ואת הזכויות של בעלי המניות החיצוניים. ההון העצמי של הקבוצות הגיע בתום שנת 2001 ל-38.2 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-36.5 מיליארדים בסוף 2000 (לוח ג'-1). גידול ההון העצמי הושפע מהרווח הנקי הנצבר להון שהשיגו הקבוצות (למעט "בנק דיסקונט") במהלך שנת 2001. בשנים האחרונות, לצד העלייה ברווחי הקבוצות, עלו במידה ניכרת סכומי הדיבידנד המשולמים לבעלי המניות, אשר פועלים לצמצום גידולו של ההון העצמי. בשנה זו החליטו הבנקים שלא להמליץ על חלוקת דיבידנד, וזאת בשל ירידת הרווחיות, ההאטה בפעילות הכלכלית והשפל בשוקי הכספים וההון.

לנוכח הימשכות המיתון הכלכלי ואי-הוודאות במצב המדיני-ביטחוני, הרמה הנמוכה יחסית של שיעורי התשואה על ההון במערכת הבנקאות הישראלית צפויה להימשך. יתר על כן; פוטנציאל ההתרחבות של הפעילות הבנקאית (בעיקר של תיק האשראי) נמוך מאשר בעבר; זאת משום שרמתו הנמוכה של יחס ההון לנכסי הסיכון - אשר בחלק מהבנקים היא גבוהה רק במקצת מהמינימום הנדרש (9%) - מונעת הגדלה של רכיבי הסיכון כל עוד בסיס ההון אינו גדל בהתאם.